

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn, Müceddid-i Kebîr,
Âlîm-i Rabbânî, Mürşid-i Kâmil, Hâdim-i
Şeriat-ı Mutahhara, Ehl-i Sünnetin Gözbebeği

İmâm Ebû Hâmid Muhammed

el - GAZALÎ

(Rahmetullahi aleyh)

إحياء علوم الدين

İHYÂU 'ULÛMÎ'D-DÎN

TERCÜMESİ

(BİRİNCİ CİLD)

(Müellifin mukaddimesi ve on «Kitâb»dan müteşekkildir)

www.ihya.org

ASLINA SÂDİK kâhınarak — çıkartma ve ilâve yapılmaksızın —
hâzırlanan bu İhyâu 'Ulûmî'd-Dîn Tercümesi, eserin ARAPÇA
ASLI GİBİ dört cilt hâlinde neşr edilmektedir.

Tercüme eden :

Ahmed SERDAROĞLU

Diyânet İşleri Reisliği Müfettişlerinden

İSTEME ADRESİ:

HUZUR

YAYIN-DAĞITIM

FARUK SAĞLAM

Çatalçeşme Sok. Yücer Han.
No:46 / Kat: 2 Cağaloğlu-İST.

Tel: 513 50 57

BEDİR YAYINEVİ

P.K. 1060 - İstanbul

www.ihya.org

Web Sitesi Sunar

www.yakup.info & www.hanci.org

İhyâu 'Ulûmi'd - Dîn (Cilt: 1)

Rub'u'l - İbâdât

SEKİZİNCİ KİTÂB

KİTABU ÂDÂBİ TİLÂVETİ'L - KUR'ÂN

(KUR'ÂN OKUMANIN ÂDÂBİ)

(BU KİTÂB DÖRT BÂBTAN MÜTEŞEKKİLDİR)

MUKADDİME :

1 inci BÂB : KUR'ÂNIN VE KUR'ÂN EHLİNİN FAZİLETLERİYLE GAFLETLE KUR'ÂN OKUYANLARIN ZEMMİ BEYÂNINDADIR.

2 nci BÂB : KUR'ÂN OKUMANIN ZÂHİRÎ ÂDÂBİ BEYÂNINDADIR.

3 üncü BÂB : KUR'ÂN OKURKEN RİÂYET EDİLECEK BATINÎ AMELLER BEYÂNINDADIR.

4 üncü BÂB : KUR'ÂNI ANLAMAK VE NAKLE MÜRACAAT ETMEDEN KENDİ ANLAYIŞINA GÖRE TEFŚİR ETMEK BEYÂNINDADIR.

KUR'ÂN OKUMANIN ÂDÂBI

MUKADDİME

Hamd o Allah'a ki, Resûl-i Ekrem (Sallâllahu Aleyhi ve Sellem)'i Peygamber olarak göndermek ve tamâmen muhafazası altına aldığı ve içinde aslâ şek ve şübhe bulunmayan: «Ona ne önünden, ne ardından bâtil yaklaşamaz. Bütün kâinatın öğdüğü hamid bir hakimden indirilme bir tenzîl» (41 - Fussilet: 42) Kitâb-ı Kerîminden, doğru düşünenler, içindeki kıssa ve haberlerden ibret ve öğüt almasını bildiler. Hak Teâlâ orada tafsilen beyân ettiği ahkâm ve ayırdığı helâl ve harâm sâyesinde gidilecek doğru yolu açıkladı. Onunla sırat-ı müstakîme, hak yoluna hidâyet olundu. O, ışık veren bir ziya, aydınlık saçan bir nûrdur. İnsânı aldatan, mağrûr eden her şeyden kurtuluş onunla olur. Gönüllere şifâ ondadır. Ona muhâlefet eden cehbarların belini Allah kırar. Onu bırakıp ilmi başka yerde arayanları Allah, dalâlette bırakır. Kur'ân Allahü Teâlâ'nın sağlam bir lîpi ve parlak bir nûrudur. O kopmayan bir halka, koruyucu bir sığınaktır. Az-çok, küçük-büyük, her ne varsa her şeyi içine almıştır. Acaibâtına nihâyet ve garibelerine son yoktur. Anlayanlar için onun faydalarını hiç bir çerçeve kuşatamaz. Okuyanlar ne kadar tekrârlarsa onu eskitemez. Geçmiş ve geleceklere ışık tutup, onları doğru yola hidâyet etmiş ve edecek olan O'dur.

Cinler onu duyar duymaz hemen kendi kavimlerini haberdar etmeğe koştular ve «Doğruya hidâyet eden acalıb bir Kur'ân duyduk, ona îmân ettik» (72 - Cin : 1, 2) dediler. Ona inanan muvaffak oldu. Onunla hükmeden hükümünde sâdik oldu. Ona sarılan hidâyete erdi. Onunla amel eden kurtuldu.

Onun hakkında : «O zikri [Kur'ân'ı] biz idirdik ve biz onu koruyacağız.» (15 - Hicr: 9) buyuruldu.

Onu mushaflarda ve hâfızların göğüslerinde muhafaza etmenin sebeplerinden birisi de şerâit ve âdâbına riâyet edilerek okunmasına

devâm etmek, okuyup okutmak ve karşılıklı dinlemek ve âdâb-ı zâhi-re ve âmâl-i bâtınasına riâyet etmektir. Bütün bu âdâb ve şartları beyân ve tefsir iktiza eder ki, bunlar dört bâbda hülâsa edilebilir :

Birinci Bâb : Kur'ân'ın ve Kur'ân ehlinin fazileti.

İkinci Bâb : Kur'ân okumanın âdâb-ı zâhiresi.

Üçüncü Bâb : Kur'ân okumanın âmâl-i bâtinesi.

Dördüncü Bâb : Kur'ân'ın mânâsını anlamak, re'y ile ve başka sûretle tefsir etmek.

BİRİNCİ BÂB

KUR'ÂN'IN VE KUR'ÂN EHLİNİN FAZİLETLERİYLE,
GAFLETLE KUR'ÂN OKUYANLARIN ZEMMİ
BEYÂNINDADIR

KUR'ÂN'IN FAZİLETİ

Bu hüsûstakî hadisler:

مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ ثُمَّ رَأَى أَنَّ أَحَدًا أَوْيَ أَفْضَلَ مِنَّا أَوْيَ
فَقَدْ اسْتَضَرَّ مَا عَظَّمَهُ اللَّهُ تَعَالَى هـ

«Kim Kur'ân-ı Kerim'i okudu, sonro da başkasına verileni ondan daha üstün gördü ise; Allahu Teâlâ'nın büyültmüş olduğunu küçültmüş oldu.» (858)

مَا مِنْ شَفِيعٍ أَفْضَلَ مَنَزَلَةً عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى مِنَ الْقُرْآنِ لَا نَبِيٌّ وَلَا مَلَكٌ وَلَا غَيْرُهُ

«Allah katında Kur'ân'dan daha üstün şefâatçi yoktur. Ne Peygamber, ne melek ve ne de başkaları.» (857)

لَوْ كَانَ الْقُرْآنُ فِي إِرْهَابٍ مَا مَسَّهُ النَّارُ هـ

«Eğer Kur'ân-ı Kerim dabaklanmamış deri üzerinde olsa da ateş onu yakamazdı.» (858)

(856) Taberânî, Abdullah b. Amr'dan.

(857) Abdülmelik b. Habîb ve Taberânî.

(858) Taberânî ve İbn Hibban «Zuafâ» da.

أَفْضَلُ عِبَادَةٍ أَمَّتِي بِلَاوَةِ الْقُرْآنِ هـ

«Ümmetinün en lazizetli ibâdeti, Kur'ân okumaktır.» (859)

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَرَأَ طهَ وَإِسْرَ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ بِأَلْفِ عَامٍ
فَلَمَّا سَمِعَتِ الْمَلَائِكَةُ الْقُرْآنَ قَالَتْ طُوْبِي لِأُمَّةٍ يَنْزِلُ عَلَيْهِمْ
هَذَا، وَطُوْبِي لِأَجْرَافٍ تَحْمِلُ هَذَا، وَطُوْبِي لِأَلْسِنَةٍ تَنْطِقُ بِهَذَا هـ

«Allahü Teâlâ mahlûkatı yaratmadan bin sene önce Tâhâ ve Yâ-sîn'i okumuştur. Melekler Kur'ân'ı duyduklarında: "Müjde bu Kur'ân kendilerine inen ümmete, müjde bu Kur'ân'ı içine alan boşluklara, yâ-ni ezberleyen hâfızlara, müjde bu Kur'ân'ı okuyan dillere" demişlerdir.» (860)

خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَتَلَّاهُ هـ

«En hayırınız Kur'ân'ı öğrenip öğreteninizdir.» (861)

يَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى : مَنْ سَخَّلَهُ قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ
عَنْ دُعَائِهِ وَمَسْأَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ ثَوَابِ الشَّاكِرِينَ هـ

«Allahü Teâlâ buyuruyor: Kimi Kur'ân okumak, bana duâ etmek ve benden bir şey istemek meşgûl ederse, ona şükredanlerden daha çok sevâb veririm.» (862)

(859) Ebû Nuaym «Fezailü'l - Kur'ân» da.

(860) Darimi, Ebû Hüreyre'den.

(861) Buhârî, Osman b. Affan'dan.

(862) Tirmizi, Ebû Said'den.

ثَلَاثَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى كَتِيبٍ مِنْ مِثْكِ أَسْوَدَ لَا يَهُولُهُمْ
فَزَعٌ وَلَا يَنَالُهُمْ حِسَابٌ حَتَّى يُفْرَغَ مَا بَيْنَ النَّاسِ :
رَجُلٌ قَرَأَ الْقُرْآنَ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ
رَجُلٌ أَمَرَ بِهِ قَوْمًا وَهُمْ بِهِ رَاضُونَ . هـ

«Kıyâmet günü, insanların hesâbı görülünceye kadar üç tâife, iyi kokulu miskten mîmûl bir tepe üzerinde oturur. Onlar için hesâb, kî-tâb ve mahşer korkusu yoktur. (Bunlar): Yalnız Allah rızası için Kur-ân okuyanlar, cennâati kendisinden memnûn olduğu hâlde imâmbk edenlerdir.» (863)

أَهْلُ الْقُرْآنِ أَهْلُ اللَّهِ وَخَاصَّتُهُ هـ

«Ehl-i Kur'ân, Allah'ın ayâli ve havas kullarıdır.» (864)

إِنَّ الْقُلُوبَ تَصْدَأُ كَمَا يَصْدَأُ الْحَدِيدُ ، فَقِيلَ يَا
رَسُولَ اللَّهِ وَمَا جِلَاؤُهَا؟ فَقَالَ: تِلَاوَةُ الْقُرْآنِ وَذِكْرُ الْمَوْتِ هـ

— Resûl-i Ekrem: «Demir paslandığı gibi şu kalbler de paslanır» buyurdu. Ashâb :

— Cilâsı nedir yâ Resûlallah? diye sorunca, Resûl-i Ekrem :

— «Kur'ân okumak ve ölümü hatırlamaktır» (865) buyurdu. Yi-ne Resûl-i Ekrem buyuruyor :

اللَّهُ أَسَدٌ أَدْنَا إِلَى قَارِئِ الْقُرْآنِ مِنْ صَاحِبِ الْقَيْنَةِ إِلَى قَيْنَتِهِ هـ

«Teganni eden câriyesini dinleyen kimsenin dinleyişinden daha ziyâde, Allahu Teâlâ Kur'ân okuyanı dinler.» (866)

(863) Namâz bahsinde geçmiştir. Bak. sf: 395'e.

(864) İbn Mâce ve Hâkim, Enes'ten.

(865) Beyhâkî, İbn Ömer'den.

(866) İbn Mâce, İbn Hibban.

KUR'ÂN'IN FAZİLETİ HAKKINDA SELEF-İ SÂLİHİNİN BEYÂNLARI

Ebû Umâme Bâhili : «Kur'ân'ı okuyun, bu köşelerde aslı mushaf-
lar sizi mağrûr etmesin; Kur'ân'ı içine alan (ezberleyen) kaibe, Allahı
azâp etmez.»

İbn Mes'ûd : «İlim isterseniz Kur'ân-ı Kerim'i karıştırın. Çünkü
evvelin ve âhirin ilmi oradadır.»

Yine İbn Mes'ûd : «Kur'ân okuyun, zira her harfine Allah on se-
vâb verecektir. Ben "Elif - lâm - mim" bir harftir demem, "elif" "lâm"
"mim" in her biri ayrı ayrı birer harftir.»

Yine İbn Mes'ûd : «Kişinin kendi vaziyetini yoklamasına lüzum
yok. Eğer Kur'ân'ı seviyor ve oradaki hükümler hoşuna gidiyorsa, Al-
lah'ı ve Resûlünü seviyor demektir. Eğer Kur'ân-ı Kerim hoşuna git-
miyorsa, Allah'ı ve Peygamberi sevmiyor demektir.»

Amr İbnü'l - Âs : «Kur'ân-ı Kerim'den her âyete, Cennette bir de-
rece verilir ve Kur'ân evinizde nûrdur. Yâni mü'min Kur'ân'dan ez-
berlediği her âyet karşılığı Cennette bir derece alır.»

Yine Amr : «Kur'ân okuyan, nübüvveti koltuklamış sayılır. An-
cak kendisine vahy edilmiyor.» demiştir.

Ebû Hüreyre : «Hangi evde Kur'ân-ı Kerim okunursa, orada bol-
luk, bereket çoğalır, şeytanlar uzaklaşır ve melekler oraya, bîcûm
eder. Hangi evde Kur'ân okunmazsa, o evde darlık, sıkıntı, huzursuz-
luk başgösterir: rahmet melekleri oradan uzaklaşır ve şeytanlar orayı
istilâ eder.»

Ahmed bin Hanbel : «Allahu Teâlâ'yı rüyamda gördüm ve: "Sana
en çok ne ile yaklaşılabılır?" diye sordum. Allahu Teâlâ: "Kur'ân oku-
makla" buyurdu. Ben: "Anlayarak mı, yoksa anlamıyarak da olur
mı?" diye sorunca Allahu Teâlâ: "Hem anlayarak hem anlamıyarak"
buyurdu.»

Muhammed İbn Kâ'b el - Kûrzi : «Kıyâmet günü insanlar Kur'-
ân-ı Kerim'i Allahu Teâlâ'dan dinledikleri zaman, âdeta yeniden duyn-
yormuş gibi kendilerine hasyet verecektir.»

Fudayl b. İyad : «Hâmlî-i Kur'ân olanlara yakışan, büyüklerin
ayağına giderek zillete düşmek değil, herkesi kendi ayağına getirecek
şekilde müstağni davranmaktır.»

Yine Fudayl: «İlâmil-i Kur'ân, ordunun bayraktarı gibidir. Kur'ân-ı Kerim'in hakkını edâ etmek için, herkes gibi lâubali hareketlerde bulunmaması lâzımdır.»

Süfîyân-ı Sevri: «Kişi (Allah rızası için) Kur'ân-ı Kerim'i okuduğu zaman, melek onun alnından öper.»

Amr bin Meymûn: «Sabah namazını müteakib Kur'ân'ı açıp yüz âyet okuyan kimseye, yeryüzündeki insanların sevâbı kadar sevâb verilir.»

Rivâyet olundu ki, Hâlid bin Ukbe, Resûl-i Ekrem'e gelerek:

— Yâ Resûlallah, bana Kur'ân âyetlerinden oku, dedi. Resûl-i Ekrem:

«Şübhesiz ki Allah adâleti, iyiliği, akrabaya verimeyi emreder.» (16 - Nahl: 90) âyet-i celîlesini okudu.

Ukbe:

— «Vallahi bunda büyük bir halâvet ve tarâvet yâni büyük bir zevk ve güzellik vardır. Bunun derûnu çok şeyleri ihtiva ediyor, âlâsı ise çok faydalıdır. Bu, aslâ beşer kelâmı değildir» dedi.

Hasan-ı Basri: «Kur'ân'a sâhip olmaktan daha üstün zenginlik ve Kur'ân'ı kaybetmekten daha aşağı fakirlik olamaz.»

Fudayl: «Sabah namazını müteakib Sûre-i Haşr'in sonunu (Hüvellahüllezl) okuyanlar o gün ölürse şehid olarak ölürler. Akşam vakti okuyan da sabaha kadar ölürse yine şehid olur.»

Kasım bin Abdurrahman: «Âbidin birisine burada oturup konuşacağın kimse yok; bu yalnızlıkta ne yaparsın? diye sorduğumda, bana, Kur'ân-ı Kerim'i gösterdi ve bundan daha iyi arkadaş olur mu? dedi?»

Hazret-i Aîl: «Üç şey insanın zekâsını arttırır ve balgamı yok eder: Onlar da misvak kullanmak, Oruç tutmak ve Kur'ân-ı Kerim'i okumaktır.»

GAFLETLE KUR'ÂN OKUYANLARIN ZEMMİNE DAİR

Enes bin Mâlik: «Çok Kur'ân okuyucuları vardır ki, Kur'ân onlara lânet eder.»

Meysere: «Asıl garib, zâlimin ezberinde bulunan Kur'ân'dır.»

Ebû Süleyman Dârânî: «Zebaniler, putperestlerden evvel, Allah'a isyan eden hâfızlara azâb ederler.»

Bâzı âlimler: Âdemoğlu Kur'ân-ı Kerim'i okurken başka bir şey karıştırır, sonra tekrar okumağa döner ve böylece karıştırıp durursa, Allah tarafından kendisine «Ne oluyorsun, neden benim kelâmımı lüzumsuz sözlerle karıştırıyorsun» denir.

İbn Rîmâh : «Kur'ân-ı Kerim'i ezberlediğime pişman oluyor gibiyim. Çünkü öğrendim ki kıyâmet günü hâfızlar da Peygamberlerin sorulacaklarından mes'ûldürler.»

İbn Mes'ûd : «Hâfızlara yakışan, insanlar uykuya daldıkları zaman gecesini, lâfa daldıkları zaman gündüzünü bilneli (Bu sırada Kur'ân okumalı). İnsanlar neşelendikleri zaman, Kur'ân'ın hüzn âyetlerini, güldükleri zaman da ağlatıcı âyetlerini, lâfa daldıkları zaman, sü-kût ve tefekkürü emreden âyetlerini, kibirlenip kendilerini beğendikleri zaman, tevâzuu emreden âyetlerini hatırlamalıdır. Yine hâfızlara yakışan vakur ve halim olmaktır. Kötü huylu, kavgacı, bağırıp çağırıcı ve hiddet sahibi olmamaktır.»

Hadisler :

اَكْثَرُ مُنَافِقِي هَذِهِ الْأُمَّةِ قَرَأُوهَا هـ

«Bu ümmetin münaflıklarının çoğu, Kur'ân okuyuncularıdır.» (867)

اِقْرَأِ الْقُرْآنَ مَا نَهَاكَ ، فَإِنَّ لَوَيْتَهُكَ فَلَسْتَ تَقْرُؤُهُ هـ

«Seni fenalıktan men'ettiği müddetçe Kur'ân'ı oku. Eğer kâtülükten alıkoyunuyorsa Kur'ân okumuş sayılmazsın.» (868)

مَا أَمَرَ بِالْقُرْآنِ مِنْ اسْتَحْلَ حَرَامَهُ هـ

«Kur'ân'ın haram ettiği şeyleri helâl tanıyan, Kur'ân'a imân etmemiştir.» (869)

Seleften bazıları: «Bâzı kimseler Kur'ân okumağa başlar, bitirinceye kadar melekler onlara rahmet okur. Buna mukabil bâzı kimse-

(867) İmâm Ahmed, Ukbe b. Âmir'den.

(868) Taberâni, Abdullah b. Amr'dan.

(869) Tirmizi, Suheyb'den.

ler Kur'ân okumağa başlar, bitirinceye kadar melekler onlara lânet eder» buyurmuşlardır. «Niçin böylesi olur?» diye sorulan suale cevaben de: «Helâlini helâl ve harâmını harâm tanırса, melekler ona rahmet okur; böyle olmaz yâni helâli helâl ve harâmı harâm tanımazsa, melekler ona lânet ederler» diye cevap vermişlerdir.

Âlimlerden biri : «Bâzı kimseler Kur'ân okur ve hiç farkında olmadan kendi kendine lânet ederler; şöyle ki: Kendisi zâlim olduğu halde, «İyi biliniz ki, Allah'ın lâneti zâlimlerin üzerinedir» âyetini okur. Yine kendisi onlardan olduğu halde, «İyi biliniz ki, Allah'ın lâneti yalancıların üzerinedir» âyetini okur.»

Hasan-ı Basri: «Siz Kur'ân'ı merhale, geceyi de binek kabul ettiniz. Geceye biner, onunla Kur'ân merhalelerini aşarsınız. Halbuki sizden evvelkiler Kur'ân'ı Allah'ın emri telâkki eder, gece üzerinde düşünür, gündüz tatbikatına girişirlerdi.»

İbn Mes'ûd : «Kur'ân-ı Kerim, hükmüyle amel edilmek için nâzil olmuş iken, onlar yalnız okumasını amel olarak kabul etmişlerdir. Bâzı kimseler Fâtihadan başlayarak hiç yanılmamak şartıyla Kur'ân-ı sonuna kadar okudukları halde hükmü ile amel etmezler.»

İbn Ömer ve Cündüb'ten naklen: «Uzun zaman yaşadık, bâzılarımız Kur'ân tamamen nâzil olmadan imân etti. Hz. Muhammed Aleyhi's-selâma, her sûre nâzil olduğca, helâl ve harâmını, emir ve nehyini öğretir, hepsini tatbik eder ve herkes Kur'ân'dan kendini alâkalandıracak olan kısmını bilirdi. Şimdi bir takım insanlar var ki, Kur'ân-ı Kerim nâzil olduktan sonra imân ettiler, Kur'ân-ı Kerim'i başından sonuna kadar okudukları halde ne emrini bilir, ne yasağını ve ne de kendi indinde kalacak olanı. Hurmanın yaramayanı gibi onu etrafa saçar.»

Halbuki Tevrat'da şöyle yazar : «Ey kulum! Benden utanmıyorum musun? Yolda giderken dostlarından bir mektup alsan hemen kenara çekilir, inceden inceye onu okur ve ne demek istediğine dikkat eder, bir kelimesini anlamadan geçmezsin. Halbuki ben sana kitâb gönderdim. Ve orada sana enine boyuna düşünüp gereğiyle amel edesin diye tekrar ettiğim bir çok emirlerim var. Sen onlardan yüz çevirir, aldırmaşın. Yoksa senin yanında o arkadaşın kadar da mı değerim yoktur? Ey kulum! Bâzı ahabbların ile sohbet ettiğin zaman onları can kulağı ile dinlersin, onlara yönelir ve yanlarına iyice sokulursun. Hattâ bir gürültü eden olsa ona darılırsın. Ben sana yönelip seninle konuştuğum halde sen gönlünü bana vermiyorsun? Yoksa senin nazarında ben o arkadaşlarından daha mı değersizim?».

İKİNCİ BÂB

KUR'ÂN OKUMANIN ZÂHİRİ ÂDÂBİ BEYÂNINDADIR

Kur'ân okumanın zâhiri âdâbı on maddede toplanır :

1 — Okuyacak olanın takınacağı tavır .

Abdestli olmak, saygılı bulunmak, otururken Kibleye dönmek, bağdaş kurmamak ve sallanmamak, başını eğmek, kibirli bulunmamak. En efdali mescidde namâzın kıyâmında okumaktır. Bu, amellerin en makbûlûdûr. Bununla beraber abdestsiz olduğu hâlde yatağına yaslanmış iken okusa da yine sevabı vardır. Fakat ecri azdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de buyurulmuştur:

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ
يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

«Onlar ki Allah'ı, ayakta, otururken ve yan üstü yatarken zikreder; yer ve göklerin yaratılışını düşünürler.» (3 - Âl-i İmrân : 191)

Allahu Teâlâ hepsini öğmüş, fakat ayakta durmayı, oturmak ve oturmağı da yaslanmak üzerine tercih etmiştir.

Hazret-i Ali buyuruyor : «Namazın kıyâmında okunan Kur'ân'ın her harfine yüz sevab, namazın ka'desinde okuyana elli sevab (Hanefilere göre namazda otururken Kur'ân okunmaz), namaz haricinde abdestli olarak okuyana yirmibeş sevab, abdestsiz olarak okuyana da on sevab verilir. Gece namazlarında okumak, daha faziletlidir. Çünkü daha huzûr ile okunur.»

Ebû Zer-i Gıfârî : «Gündüzleri çok secde, geceleri ise tûl-i kıyâm daha makbûldür.»

2 — Kur'ân'dan okunacak miktar :

Okuyanların her birinin kendine mahsus âdetleri vardır. Kimisi birden çok Kur'ân okur, kimisi de az. Yirmidört saatte bir, iki ve hattâ üç kere Kur'ân'ı hatmedenler olmuştur. Bâzıları da ayda bir kere hatmederler. Riâyet edilecek en güzel düstûr, Peygamberimizin düstûrudur. Resûl-i Ekrem :

— «Üç günden daha az bir müddette Kur'ân'ı hatmeden, ondan bir şey anlamamıştır.» (870) buyurdu.

Çünkü üç günden evvel hatim yapılırsa Kur'ân'ın tertili kaybolur.

Hazret-i Âişe validemiz, bir adamı böyle sür'atle okurken gördüğü zamân: «Bu adam ne Kur'ân okuyor, ne de sükût ediyor» demiştir. Resûl-i Ekrem, Abdullah İbn Ömer'e haftada bir defa hatmetmesini emretmişti. Hz. Osman, Zeyd İbn Sâbit, Ubeyy İbn Kâ'b gibi Sahabe'nin bir çokları böyle yapar, cumadan cumaya hatmederlerdi. Hatimde dört derece vardır:

a — Yirmidört saatte bir hatim. Ekseriyet bunu mekrûh kabul etmiştir.

b — Günde bir cüz'ü okumak sûretiyle ayda bir hatim. Bu da çok azdır. Bunların arasında mutedil iki derece vardır. Onlar :

c — Haftada bir defa hatim.

d — Haftada iki hatim yapmaktır.

Haftada iki kere hatmederse, bunun en güzel tertibi; gecenin ilk vakti ile gündüzün ilk vaktini hatim ile karşılaması için, hatmin birini pazartesi gecesi akşam namazında veyâ namazı müteakib, diğelerini de cuma günü sabah namâzında veyâ namâzı müteakib tamamlamalıdır. Böyle yapmakla hem gece ve hem de gündüz meleklerinin kendisi için istiğfar etmesi temin edilmiş olur.

Kur'ân-ı Kerim'i okumanın miktarını tayindeki tafsilât şöyledir:

1 — Eğer amel yolunu tercih etmiş âbidlerden ise, haftada iki hatim yapmalıdır.

2 — Şâyet kalbini çalıştırıyor, tefekkür ile uğraşıyor veyâ ilim yaymakla meşgul oluyorsa, haftada bir hatim kifayet eder.

3 — Yok eğer Kur'ân-ı Kerim'in mânâları üzerinde düşünüyor, fazla tekrara ihtiyâcı olduğundan ayda bir hatim kifayet eder.

3 — Kur'ân'ın cüzlere ayrılarak okunması :

Haftada bir defa hatmedecek olan kimse, Kur'ân'ı yedi cüz'e bölmelidir. Sahabe-i kirâm böyle yaparlardı. Rivâyet olunduğuna göre, Hazret-i Osman (R.A.) Cuma gecesi başlar ve «Bakara»dan «Mâide»ye kadar okurdu. Cumartesi «En'âm»dan «Hûd» sûresine, pazar gecesi de «Yûsuf» dan «Meryem» e. Pazartesi gecesi «Tâhâ» dan «Tâ sin mim» e. Salı gecesi «Ankebût» dan «Sad» a, Çarşamba gecesi, «Ten-zil» den «Rahmân» a kadar okur ve Perşembe gecesi de hatmîni bitirirdi. İbn Mes'ûd'un da ayrı bir tertibi vardı. Denildi ki, Kur'ân'ın yedi cüz'ü vardır: Birinci hizb üç sûre, ikinci hizb beş sûre, üçüncü hizb yedi sûre, dördüncü hizb dokuz sûre, beşinci hizb onbir sûre, altıncı hizb onüç sûre, yedinci hizb de «Kaf» sûresinden sonuna kadardır. İşte Sahabe-i Kirâm, Kur'ân-ı Kerim'i böylece yediye bölerek okurlardı. Bu hususta Resûl-i Ekrem'den de rivâyetler vardır. Bu tertiblerin gayrisi sonradan ihdâs edilmiştir.

4 — Kur'ân-ı Kerim'in yazılması :

Kur'ân-ı Kerim'i güzel ve açık yazmak müstehabtır. Noktalar ve kırmızı işaretler koymakta beis yoktur. Çünkü böyle yapmakla Kur'ân-ı Kerim'i, süslemiş, açıklamış ve yanlış okunmaktan korumuş olur. Hasan ve İbn Şîrin, Kur'ân-ı Kerim'i beşe, ona ve cüz'lere bölmeği kabul etmezlerdi.

İbrahim-i Nahâî'den, kırmızı noktalar vurmanın ve buna ücret almanın mekrûh olduğu rivâyet edilmiştir. «Kur'ân'ı tecrid edin, bir şey katmayın, sâfiyetini muhafaza edin ve olduğu gibi kalsın» derlerdi. Bunların bu kadar titiz ve hassas davranmalarına sebep, bu kapının açılmasıyla Kur'ân-ı Kerim'e başka bir şeyin karışması tehlikesi olduğundandır diye tahmin edilmektedir. Böyle bir tehlike olmadığı zaman, herkesin Kur'ân-ı Kerim'i kolaylıkla okuyabileceği bu gibi işaretlerle koymakta beis yoktur. Artık bunların sonradan icat olması bir zarar vermez. Daha nice güzel icadlar vardır. Nitekim Teravihi cemaat ile kılmak Hazret-i Ömer'in icadıdır. «O en güzel bir bid'attir» denildiği gibi.

Mezmûm olan bid'at, Sünnet-i kadîmeye muâriz olan veyâ sünnetin bozulmasına sebep olan bid'attir. Birisi de «noktalı Kur'ân'ı okurum, fakat kendim nokta vurmam» demiştir.

Evzâ'lî; Yahyâ İbn Ebû Kesir'den şöyle rivâyet ediyor :

«Kur'ân-ı Kerim, sade bir şekilde mushaflarda yazılı idi. Önceleri «Bâ» ve «Tâ» nın noktalarını ilâve ettiler ve «bunun zararı yok, bu Kur'ân'a bir nûrdur, okunmasına ışık tutar» dediler. Sonraları âyet sonlarına noktalar koydular ve «bunda da beis yok, çünkü âyetlerin

bittiğini bildirir» dediler. Daha sonraları da hâtime ve fâtihalar ihdas ettiler. Ebû Bekr Hüzeli buyuruyor ki: «Hasan-ı Basri'ye mushafın kırımızı noktalar ile noktalanmasından sordum. Hasan, «Kur'an'a irab koymakta bels yok» diye cevap verdi.»

Hâlid-i Hiza buyuruyor: «İbn Sîrin'in huzuruna girdim, gördüm ki noktalı Kur'an-ı Kerim'den okuyor. Halbuki nokta vurulmasına taraftar değildi.»

Denildi ki, bunu ilk ihdas eden Haccac İbn Yûsuf-i Sakafi (Haccac-ı Zâlim)'dir. Basra ve Kûfe kurralarını topladı. Kur'an'ın, harf, kelime ve âyetlerini saydı, Kur'an'ı otuz cüz'e ve diğer kısımlara (hi-zib gibi) böldü.

5 — Kur'an'da tertil (Kur'an'ı ağır ağır okumak):

Kur'an'ın heyetinde tertil müstehabtır. Zira yakında anlatacağımız gibi Kur'an-ı Kerim'i okumaktan gaye düşünmektir. Bu da ancak ağır ağır okumakla mümkündür. Bunun için Ümmü Seleme, Resûl-i Ekrem'in kıraati gibi harf harf, ağır ağır ve kelime kelime okurdu.

İbn Abbas: «Kur'an'dan Bakara veya Âl-i İmrân gibi bir sûreyi düşünerek ve ağır ağır okumak, sür'atli okuyup Kur'an'ı hatmetmekten benim için daha sevimlidir» buyurdu.

Yine İbn Abbas «Ağır ağır ve mânâsını düşünerek "İzâ zülzilet" ile "el-Kari'a"yı okumak, düşünmeden ve sür'atli olarak "Bakara" ve "Âl-i İmrân" sûrelerini okumaktan benim için daha makbûldür» dedi.

Mücâhid'e: «Ayrı ayrı namaz kılan iki kişinin kıyâmda kaldıkları müddet aynı olduğu hâlde, birisi Kur'an'ı baştan sonuna kaddar hatmetti, diğeri de yalnız Bakara'yı okuyabildi. Bunların hangisi fazla mükâfat alır?» diye sordular. Mücâhid de «Her ikisinin sevabı birdir» diye cevap verdi.

Tertil, yâni ağır ağır okumak mutlak sûrette müstehabtır. İster Kur'an'ın mânâsını anlasın, isterse anlamasın, Arapçayı bilmeyenin dahi ağır okuması lâzımdır. Çünkü ağır okumakla, hem Kur'an'a saygı gösterilmiş olur ve hem de Kur'an okuyana tesir eder.

6 — Ağlamak:

Kur'an okurken ağlamak müstehabtır. Zira Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle buyuruyor:

أَتْلُوا الْقُرْآنَ وَابْكُوا فَإِنَّ لَمْ تَبْكُوا فَتَا كُوا

«Kur'ân okurken ağlayın, eğer ağlayamazsanız ağlar gibi yapın.» (871)

Diğer bir hadiste :

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ هـ

«Kur'ân'ı güzel sesle okumayan bizden değildir.» (872) buyurulmuştur.

Sâlih Merri diyor ki: «Rüyamda Kur'ân-ı Kerim'i Resûl-i Ekrem'in huzurunda hatmettim, Resûl-i Ekrem: Yâ Sâlih! Kur'ân'ı okudun, fakat gözyaşın hanı diye buyurdular.»

İbn Abbas : «Sübhânellezi'nin secde âyetini okuduğunuz zamân ağlamadan secde etmeyin. Eğer gözünüz ağlamıyorsa, buna üzümlere kalbiniz ağlasın, sonra secde edin» buyurmuştur. Kendini ağlamağa zorlamanın yolu, içinden hüzn duymaktır. İnsân bu sâyede kolaylıkla ağlar. Resûl-i Ekrem bir hadis-i şerifinde :

إِنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ بِحُزْنٍ فَإِذَا قَرَأْتُمُوهُ فَحَازُوا هـ

«Kur'ân-ı Kerim, hüzn ile inmiştir. Onu okurken kusurlarınıza ve ilerideki tehlikelere karşı üzüntünüzü gösteriniz.» (873) buyurdu.

Üzüntüsünü açıklamanın yolu, oradaki korkutucu azâb verici Misak ve Muâhede âyetlerini, sonra da nehiy ve emirlerine karşı kusurlarını düşünmekle olur. Şübhesiz bunları gereği gibi düşünen insan hem mahzûn olur, hem de ağlar. Şâyet temiz kalbli insanlar gibi ağlayamıyorsa, ağlayamadığına mahzûn olmalıdır. Çünkü Kur'ân'ın bu gibi âyetlerinden üzüntü duymamak büyük bir musibettir.

7 — Secde âyetlerine riâyet :

Âyetlerin hakkına riâyet etmelidir. Secde âyeti okunduğu zaman, hemen secdeye kapanmalı, başkasından secde âyetini duyduğu zaman onunla secde etmeli, abdestsiz secde etmemelidir.

Kur'ân-ı Kerim'de 14 adet secde âyeti vardır. Bunların ikisi "Hac" sûresindedir. "Sad" sûresinde secde âyeti yoktur. Secdenin en kısı:

(871) İbn Mâce, Sa'd b. Ebî Vakkas'tan.

(872) Buhârî, Ebû Hüreyre'den.

(873) Ebû Yâ'la, İbn Ömer'den.

alnını yere koymaktır. En mükemmel şekli, alnını yere koyduktan sonra okuduğu secde âyetine münasib şekilde duâ etmektir. Meselâ:

«Allah korkusundan secdeye kapanır ve Rablerine hamdederek O'nı noksan sıfatlardan tenzih ederler ve onlar kibr etmezler.» (32 - Secde: 15)

Âyet-i celîlesini okuyup secdeye vardığı zamân :

اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ السَّاجِدِينَ لَوَجْهِكَ الْمُسَبِّحِينَ بِحَمْدِكَ وَأَعُوذُ
بِكَ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْتَكَبِرِينَ عَنْ أَمْرِكَ أَوْ عَلَى أَوْلِيَائِكَ هـ

«Allahım! Beni Senin rızan için secde edenlerden, Sana hamd edip Seni noksan sıfatlardan tenzih edenlerden kıl, senin emrlrine veya dostlarına karşı kibirli olmaktan sana sığınırım» meâlindeki duâyı okur.

وَيَحْزُونُ لِلْأَذْفَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا هـ

«Ve yüzleri üzere secde edip ağlarlar ve Kur'ân'ı işitmekle onların huşû'n artardı.» (17 - İsrâ: 109)

Âyet-i celîlesini okuyup secdeye vardığı zamân :

اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ الْبَاكِينَ إِلَيْكَ، الْخَاشِعِينَ لَكَ هـ

«Allahım! Beni rızan uğrunda gözyaşı döken ve Sana karşı huşû gösteren kullarından eyle.» meâlindeki duâyı okur ve her secdede böyle yapar. Namâzda aranan şartlar, tilâvet secdesinde de aranır. Hades ve necasetten taharet, setr-ı avret ve istikbal-i kible gibi şartları hâiz olmuyan secde âyetini duyduğu zaman, bu şartları tamamladıktan sonra secdesini yapar.

Tilâvet secdesinin daha mükemmel olması için şöyle denilmiştir: «Ayakta tekbir alır, sonra secdeye gitmek için ikinci tekbiri alır. Secdede okuyacaklarını okuduktan sonra kalkmak için tekrar tekbir alır ve sonra da selâm verir.» Bâzıları teşehhüde oturmayı ilâve ettilerse de bunun aslı yoktur. Çünkü emredilen yalnız secdedir. İnerken de

tekbir alınır, diğerleri fazladır. İmâma uyan namazda secde âyetini okursa bir şey lâzım gelmez (Du hâl, Şâfi'iler için vâridir.), fakat imâm okursa imâm ile secde eder.

8 — Kur'an'ı okumağa başlarken istiâze etmek :

Kur'an okumağa başlayacak olan :

أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ
مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ هـ

okur.

Bundan sonra «Nâs» sûresini ve «Fâtiha» sûresini okur. Kur'an okumağı bitirdiği zaman :

صَدَقَ اللَّهُ تَعَالَى وَبَلَغَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ
سَلَّمَ، اللَّهُمَّ افْعَلْنَا بِهِ وَبَارِكْ لَنَا فِيهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ
العَالَمِينَ، وَاسْتَغْفِرُ اللَّهَ الْمَلَى الْقَيُّومَ هـ

duâsını okur.

Kur'an-ı Kerim'i okurken tesbih âyetleri geldiği vakit, «Sübbâ-nallah» ve «Allahü Ekber» der. Duâ ve istiğfar âyetleri geldiği vakit, duâ ve istiğfar eder. Ümit ve dilek âyetleri geldiği vakit, Allah'tan iyilik diler, azâb âyetleri geldiği vakit, Allah'a sığınır, bunları diliyle yapar veya kalbinden geçirir. «Sübhânallah», «Neûzü billâh», «Allahümme'rzukna» ve «Allahümme'rhamnâ» gibi.

Huzeyfe (R.A.) anlatıyor: «Resûl-i Ekrem (S.A.) ile namaz kılıyordum. "Bakara" sûresinden başlamıştı. Rahmet âyeti geldiği vakit, Allah'tan rahmet diler, azâb âyeti geldiği vakit Allah'a sığınır. Tenzih âyeti geldiği vakit Allahu Teâlâ'yı tesbih ve takdis ederdi. Kur'an'ı bitirdiği zaman Resûl-i Ekrem'in okuduğu duâ :

اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي بِالْقُرْآنِ وَاجْعَلْهُ لِي إِمَامًا وَنُورًا وَهُدًى وَرَحْمَةً
اللَّهُمَّ ذَكِّرْنِي مِنْهُ مَا نَسِيتُ وَعَلِّمْنِي مِنْهُ مَا جَهِلْتُ وَارْزُقْنِي
تِلَاوَتَهُ أَنَاءَ اللَّيْلِ وَأَطْرَافِ النَّهَارِ وَاجْعَلْهُ لِي حُجَّةً يَارَبَّ الْعَالَمِينَ

«Allahım! Kur'an-ı Kerim hürmetine bana rahmet eyle, Kur'an'ı bana imân, nûr, hidâyet ve rahmet kıl. Allahım, Kur'an-ı Kerim'den unuttuğum oldu ise bana hatırlat, anlamadığımı oldu ise anlat, gece ve gündüzde Kur'an okumayı bana nasib et, Kur'an-ı Kerim'i lehimde hüccet kıl. Ey âlemlerin Rabbi!»

9 — Âşikâre okumak :

Namâz kılarken kendisi işitecek kadar okuması mecburidir. Çünkü kırâat, okumak ve konuşmak demek, seslerle harfleri birbirinden ayırmak demektir. Böyle olmazsa kırâat olmaz. Kırâat olmadığı gibi namâz da câiz olmaz. Binaenaleyh kendisine işittirecek ses ile okumağa mecburdur. Başkasına işittirmeğe gelince, bâzan mahbûb, bâzan da mekrûhtur.

a — Kırâatin gizli olmasının faziletini ifade eden hadisler :

فَضْلُ قِرَاءَةٍ عَلَى السِّرِّ عَلَى قِرَاءَةٍ عَلَانِيَةٍ كَفَضْلِ صَدَقَةٍ عَلَانِيَةٍ

«Kur'an-ı Kerim'i gizli okumanın âşikâre okumak üzerine fazileti, sadakayı gizli vermenin, âşikâre vermek üzerine olan fazileti gibidir.» (874)

Diğer bir ifade tarzında :

الْمُجَاهِدُ بِالْقُرْآنِ كَالْمُجَاهِدِ بِالصَّدَقَةِ وَالسِّرُّ بِكَائِثٍ بِالصَّدَقَةِ

«Kur'an'ı âşikâre okuyan, sadakayı âşikâre veren gibidir; gizli okuyan da sadakayı gizli veren gibidir.» buyurulmuştur.

Umumi olarak, bir hadiste de şöyle buyurulmuştur :

يَفْضُلُ عَمَلُ السِّرِّ عَلَى عَمَلِ الْعَلَانِيَةِ سَبْعِينَ مِثْقَالًا هـ

«Gizli yapılan ameller, âşikâre yapılan amellerden yetmiş derece üstündür.» (875)

Diğer bir hadiste deniliyor ki:

خَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي وَخَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيِّ هـ

«Rızkın hayırlısı, kifayet eden miktarı, zikrin hayırlısı da gizli olanıdır.» (876)

Başka bir haberde :

لَا يَجْزُرُ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الْقِرَاءَةِ بَيْنَ الْمَرْبِ وَالْعِشَاءِ هـ

«Akşam ile yatsı arasında birbirinize âşikâre Kur'ân okumayınız» (877) buyurulmuştur.

Said bin Müseyyeb Mescid-i Resûl'de Ömer bin Abdül'aziz'in gece vakti yüksek ve güzel sesle Kur'ân okuyarak namaz kıldığını gördü. Hizmetçisine: Git şu adama söyle, sesini kısın dedi. Hizmetçi, mescid yalnız bize ait değil, onun da orada hakkı var, ben ona bir şey diyemem deyince, Said yüksek sesle, «Ey namaz kılan! Eğer bu namazın ile Allah rızasını murad ediyorsan sesini biraz alçalt, yok şâyet insanlara gösteriş ediyorsan, bilmiş ol ki insanlar sana bir fayda sağlayamaz.» dedi.

Bunun üzerine Ömer b. Abdül'aziz sesini kısıtı, namazını bitirdikten sonra pabuçlarını aldığı gibi doğru evin yolunu tuttu. Halbuki Ömer bin Abdül'aziz o sırada Medine Emiri idi.

(875) Beyhaki, «Suabü'l-İmân» da Hz. Âişe'den.

(876) Ahmed ve İbn Hibban.

(877) Ebû Dâvûd.

b — Âşikâre okumanın müstehab olduğuna delâlet eden hadisler:

رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَمِعَ جَمَاعَةً مِنْ أَصْحَابِهِ
يَجْهَرُونَ فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ فَصَوَّبَ ذَلِكَ هـ

«Rivâyet olundu ki: Resûl-i Ekrem, gece namazlarında âşikâre okuyanları duydu ve onları tasvib etti.»

إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّى فَلْيَجْهَرْ بِالْقِرَاءَةِ فَإِنَّ الْمَلَكَةَ
وَعُمَرَارَ الدَّارِ يَسْمَعُونَ قِرَاءَتَهُ وَيُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ هـ

«Sizden biriniz gece namazına kalktığı vakit âşikâre okusun; zira melekler ve evde bulunan diğer yaratıklar, Kur'ân'ını dinler ve onunla namaz kılarlar.»

Bir defa Resûl-i Ekrem Efendimiz Sahabe'den üç kişinin evine uğradı ve Kur'ân okumak hususunda her birini ayrı ayrı hallerde buldu.

Hiz. Ebû Bekr (R.A.)'e uğradı; Kur'ân'ı gayet ağır ve hafif sesle okuduğunu gördü. Sebebini sorunca Hiz. Ebû Bekr: «Ben kime münâcatta bulunuyorsam âşikâreyi duyduğu gibi gizliyi de duyar; onun için gizli okuyorum» dedi. Hazret-i Ömer'e uğrayınca onun yüksek sesle Kur'ân okuduğunu gördü ve sebebini sorduğunda «Uykuda olanları uyandırmak ve şeytanı uzaklaştırmak için böyle yüksek sesle okuyorum» dedi. Bîlâl-i Habeşi'ye uğradığında onu da ayrı ayrı sûrelerden âyetler toplayarak okuduğunu gördü. Ona da niçin böyle yaptığını sordu. Bîlâl verdiği cevapta: «Güzel âyetleri yâni rahmet âyetlerini bir araya toplamak için böyle okuyorum» dedi. Resûl-i Ekrem: «Üçünüz de isabet ettiniz ve güzel yaptınız» buyurdu.

Birbirini bozar gibi görülen bu hadisleri şöyle telif edebiliriz:

Gizli okumak, riyâ ve gösterişten, yapmacık hareketlerden daha uzak olduğundan bu hallerden korkusu olanlar için daha makbûldür. Böyle bir mahzur olmadığı gibi, başka bir namaz kılatı şaşırtacak vaziyet yoksa, âşikâre okumak daha efvâldir. Çünkü âşikâre okumakta daha fazla yorulmak ve başkalarına faydalı olmak vardır. Başkasına faydası dokunan hayır, şahsa münhasır olan hayırlardan daha makbûldür. Bununla beraber âşikâre kırâat, okuyanın kalbini de yumuşa-

tır, aklını başına aldırır ve okuduğunu dinlemiş olur. Ayrıca uykusunu kaçırmaz, hevesini arttırır, tembelliği izâle eder. Âşikâre okumakla, uykuda olan kimseyi uyandırır, onun da ibadetine sebebiyet verir. Gafil bir tembel, onu görür ve sayesinde o da ibadete heves eder. İşte âşikâre okumanın bu gibi faydaları vardır. Bu iyiliklerin bâzılarını niyet edenler için âşikâre okumak daha makbûldür. Hepsini birden niyet ederse daha fazla mükâfat alır. Hayır niyetlerinin çokluğu ile iyilerin mükâfatları çoğalmış olur. Bir amelde on iyi niyet bulunursa on ecir kazanılır.

Bunun için deriz ki, Kur'ân'ı mushaftan okumak daha sevâptır. Çünkü mushaftan okumakta, mushafı düşünmek, mushafı tutmak, mushafa bakmak gibi bir çok ameller vardır. Bütün bunlar Kur'ân okumanın sevabını artırır. Bunun için, «mushaftan okumanın sevabı yedi misli fazladır» denilmiştir. Hz. Osman (R.A.) Kur'ân-ı Kerim'i yüzünden çok okuduğu için iki mushaf eskitmiştir. Sahâbenin ekserisi Kur'ân-ı Kerim'i yüzünden okurlardı. Hattâ bir gün geçse de mushafa bakmasalar canları sıkılır ve üzüntü duyardı.

Mısır'ın bâzı fakihleri gece vakti İmam Şâfiî Hazretlerinin huzuruna girdiler ve mushafı önünde açık buldular. İmam Şâfiî onlara hitaben «Fıkıh ile meşgul olmak sizi Kur'ândan alıkoymdu. Halbuki ben, yatış namazını kıldıktan sonra Kur'ân'ı önüme alı, sabaha kadar okurum» dedi.

10 — Kur'ân'ı güzel sesle okumak :

Kur'ân'ı tegannisiz güzel sesle (tecvidle) okumak sünnettir. Bu husustaki hadisler :

رَتِّبُوا الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِكُمْ هـ

«Kur'ân'ı sesinizle süsleyiniz.» (878)

مَا أَدَبَ اللَّهُ لَشَيْءٍ إِذْنَهُ لِحَسَنِ الصَّوْتِ بِالْقُرْآنِ هـ

«Allahu Teâlâ, hiç bir şeyi, güzel ses ile okunan Kur'ân gibi dinlememiştir.» (879)

(878) Ebû Dâvûd, Nesei, İbn Mâce ve Hâkim, Berâ b. Azib'den.

(879) Buhâri ile Müslim, Ebû Hüreyre'den.

لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ هـ

«Kur'an ile teganni etmeyen, bizden değildir.» (880)

Buradaki teganni'nin bir mânâsı istiğnâdır. Yâni «Kur'an sayesinde başkalarından müstağni olmayanlar bizden değildir» demektir. Bu mânâca ses ile alâkası yoktur. Bâzılarına göre terennüm ve lahn etmeyenler mânâsındadır. Lûgate muvafık olan da budur. Rivâyet olunur ki, bir akşam Resûl-i Ekrem Efendimiz Hazret-i Âişe'yi bekliyordu. Hazret-i Âişe gecikmişti. Resûl-i Ekrem nerede kaldığını kendisinden sorunca, Hazret-i Âişe: «Ey Allah'ın Resûlü! Yoldan geçerken bir Kur'an sesi duydum, onu dinledim. Öyle güzel Kur'an okuyuş daha duymamıştım» dedi. Bunu merak eden Resûl-i Ekrem kalktı ve adamcağızın Kur'an'ını uzun müddet dinledi ve döndüğünde şöyle buyurdu :

«Bu, Ebû Huzayfe'nin azadlı kölesi Sâlim'dir. Ümmetimde böyle Kur'an okuyanları bulunduran Allah'a hamdederim.»

Yine bir akşam Resûl-i Ekrem, Hazret-i Ebû Bekr ve Hazret-i Ömer ile birlikte uzun müddet Abdullah İbn Mes'ûd'un Kur'an okuyuşunu dinledikten sonra :

مَنْ أَرَادَ أَنْ يَقْرَأَ الْقُرْآنَ غَضًّا طَوِيًّا كَمَا أُنْزِلَ فَلْيَقْرَأْ هـ

عَلَى قِرَاءَةِ ابْنِ مَرْعَبٍ هـ

«Kim Kur'an-ı Kerim'i en güzel şekilde ve nâzil olduğu gibi okumak istiyorsa, İbn Ümm Abd — Abdullah İbn Mes'ûd gibi okusun.» buyurmuştur.

Hazret-i Peygamber, İbn Mes'ûd'a hitaben :

— Bana Kur'an oku! buyurdu. İbn Mes'ûd :

— Yâ Resûlallah! Kur'an-ı Kerim size nâzil oldu. Ben size nasıl okuyabilirim? dedi. Resûl-i Ekrem :

— Ben onu, başkasından duymak isterim, buyurdu.

İbn Mes'ûd okurken Resûl-i Ekrem'in gözyaşları akardı.

Yine bir gün Resûl-i Ekrem, Ebû Musâ'l - Eş'ari'nin Kur'ân okumasını dinledi ve :

— Buna Dâvûd'un mizmârlarından verilmiştir. buyurdu.

Ebû Musâ, Resûl-i Ekrem'in böyle buyurduğunu duyunca: «Eğer sizin dinledığınızı bilseydim onu daha çok süslürdüm» dedi.

Haysem'ül-Karî, Resûl-i Ekrem'i rüyasında gördü; Resûl-i Ekrem kendisine :

— «Kur'ân'ı sesiyle süsleyen Haysem sen misin?» buyurdu. Haysem :

— Evet benim yâ Resûlallah, dedi. Resûl-i Ekrem :

— Allah sana hayırlı mükâfatlar versin, buyurdu.

Yine haberde şöyle vârid oldu: Sahâbe-i Kirâm bir yerde toplandıkları zaman içlerinden birisine bir sûre okumayı emrederlerdi. Hazret-i Ömer, Ebû Musâ'l - Eş'ari'ye «Rabbimizi bize hatırlat» derdi ve Ebû Musâ da Kur'ân-ı Kerim okurdu; dinleyenler mest oldukları için vakit geçerdi. Hazret-i Ömer'e «namaz yâ Emîrül-Mü'minin» diye seslenirlerdi. Hazret-i Ömer «namazda değil miyiz» derdi. Bununla «Ve lezikru'llahi ekber» âyet-i celîlesine ve Resûl-i Ekrem'in :

مِنْ أَسْمَعٍ إِلَى آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ كَأَنَّهُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

«Kur'ân'dan bir âyet dinleyene, kıyâmet gününde nur olacaktır.» (881) hadîs-i şerîfine işaret etmek istemiştir.

Yine haberde «Kur'ân-ı Kerim dinleyene on sevab verilir» buyurulmuştur. Dinleyicinin ecrı çoğaldığı ve buna sebebiyet verdiği için okuyucu da bu sevapta ortaktır. Ancak maksadı riyâ ise o zaman bir kârı yoktur.

ÜÇÜNCÜ BÂB

KUR'ÂN OKURKEN RİÂYET EDİLECEK BÂTINI AMELLER BEYÂNINDADIR

Bunlar da on tanedir:

- 1 — Kelâmın aslını anlamak.
- 2 — Ta'zimde bulunmak.
- 3 — Huzûr-ı kalb.
- 4 — Tedbir.
- 5 — Tefehhüm.
- 6 — Anlamasına engel olacak mânileri atmak.
- 7 — Tahsis, yâni kendisine hitab edildiğini bilmek.
- 8 — Teessür.
- 9 — Terakki.
- 10 — Teberri.

- 1 — Kelâmın aslını anlamak :

Allah kelâmının azamet ve ulviyetini anlamak ve O'nu celâlinin arşından insanların anlayacağı dereceye indirmekle mahlûkatına olan fazl ü keremini düşünmek demektir. Zâtı ile kalm sıfat-ı kadimesi olan kelâmının mânâsını lütûf ve keremiyle halkın anlayışına nasıl arzettiğini ve bu sıfat-ı kadimesini, beşer sıfatı olan harf ve ses olarak insanlara nasıl ulaştırmış olduğuna bak.

Zira doğrudan doğruya Allahu Teâlâ'nın sıfatlarını anlamağa beşerin gücü yetmez. Ancak kendi sıfatı ile onları anlayabilir. Şâyet kelâmının azametini harf kısıvesi altında gizlemeseydi yerler ve gökler ve hattâ arş dahi Allahu Teâlâ'nın kelâmına tahammül edemez ve yer ile arş arasında bulunan herşey saltanat ve nurunun azametinden helâk olurdu. Eğer Allahu Teâlâ, Mûsa Aleyhi's-selâma kuvvet bahşetmeseydi, daha ilk tecellisine tahammül edemeyerek, yer ile bir olan dağ gibi, Allah kelâmına tahammül edemezdi. İlâhî kelâmın azametini ancak halkın anlayışı nisbetinde misâllerle anlatmak mümkündür

Bunu bâzı ârifler şöyle temsil etmişlerdir: Allahu Teâlâ'nı kelâmının yazılı bulunduğu levh-i mahfuzundaki her harfi «Kaf» dağından daha büyüktür. Bütün melekler bir araya gelse bir harfini kıpırdatamazlar. Ancak İsrâfil aleyhi's-selâm onu kolaylıkla kaldırır ki bu, kendi kuvvet ve kudretiyle değil, Allahu Teâlâ'nı kendisine verdiği kuvvet ve kudret sayesinde.

Derecesi çok yüksek olan kelâmının mânâlarını, derecelerinin kusurları ile beraber insan anlayışına ulaştırmakta Allahu Teâlâ'nı büyük lûtfuna dikkat ederek, hakimîn biri bu hususta çok güzel misâller vererek dedi ki :

Hükemadan birisi hükümdarlardan birisini Peygamberinin dinine dâvet etti. Hükümdar kendisinden bâzı şeyler sordu. Hakîm de hükümdarın anlayabileceği şekilde açık cevaplar verdi. Bunun üzerine hükümdar :

— «Peygamberlerin getirdikleri kitâbların beşer kelâmı olmayıp Allah kelâmı olduğu iddia ediliyor. Allah kelâmı olduğuna göre bunu anlamağa insanların gücü yetiyor mu?» diye sordu. Hakîm :

— «İnsanlar, yürütmek, durdurmak ve sağa sola döndürmek gibi bâzı maksadlarını kuşlara ve hayvanlara anlatmak istedikleri zaman, kendilerinin akıl nuru ile buldukları düzgün, güzel ve edebî ifadelerini hayvanları anlayabileceği ve kendi seslerine uygun bir şekilde bir takım lâlettâyin ve boş sözlerle onlara hitab ederek maksadlarını anlatmıyorlar mı? İşte bunun gibi Allahu Teâlâ da, kelâmını künhiyle ve bu sıfatını kemâli ile insanların anlayamayacağını bildiği için, onlara da aynı muâmeleyi icra eder ve anlayabilecekleri ses ve harfler ile onlara hitab eder. Böyle olması, kelâmın şerefiyle şereflediği ve azametiyle ta'zîm edildiği kelâm sıfatında saklı bulunan hikmet mânâlarını men'etmez. Sesler, hikmetin evi ve cesedidir. Hikmet, sesin canı ve ruhudur. Cisimler, ruhun mekânı olduğu için saygı gördükleri gibi, söz ve sesler de kendilerinde saklı olan hikmet ile şereflenirler.»

«Kelâmın mevkii âlî, derecesi yüksek, hak ile bâtılta hükmü nâfiz, sultası galibtir. Âdil, hakîm ve doğru şahit odur. Emreder. Nehyeder. Güneşin şû'lesinde gölgenin duramadığı gibi, hikmet-i kelâmın karşısında da bâtıl ayakta duramaz. Hikmetin derinliğine tamamen nûfûz etmeye beşer güç yetiremez.»

«Güneşin şû'lesi karşısında gölge dayanamadığı gibi, hikmet kelâmının karşısında da bâtıl ayakta duramaz. İnsanlar, gözleri ile güneşe bakamadıkları gibi, hikmetin derinliğine tamamen vâsıl olmağa da güç yetiremezler. Onlar ancak güneş ışıklarından gözlerinin görebildiğine ulaşır ve bundan da ancak kendi ihtiyaçlarına delil bulabilirler. Kelâm, yüzünü gizleyip hükmünü yürüten saklı bir melik gibi-

dir. Açık ve meydanda olduğu hâlde asıl maddesi saklı olan güneş, seyrini ve hareket şeklini bilmeyen kişinin kendisinin istifade ettiği parlak yıldız gibidir.»

«Kelâm kıymetli hazinelerin anahtarı, içenlerin ölümden kurtulacağı âb-ı hayat, hastaların şifâ bulacağı ve içenlerin hasta olmayacağı bir ilâçtır.»

Hakimin buraya kadar anlattıkları kelâmın mânâlarının azıcık bir kısmıdır. Muâmelât bahislerinde kelâm hakkında bundan fazla malûmat vermek doğru değildir.

2 — Mütekellime ta'zîm, kelâmı sahibine saygı göstermek :

Kur'ân okumağa başlayan kimse, en evvel bunun beşer kelâmı olmadığını düşünerek mütekellimi olan Allahu Teâlâ'nın azametini gönlünde hatırlaması ve onun kelâmını okumanın ehemmiyetini anlayarak okuması lâzımdır. Kur'ân-ı Kerim'de :

لَا يَسْتَفْهِمُونَ إِلَّا الظَّالِمُونَ

«Ona temizlerden başkası dokunamaz.» (56 - Vâkı'a : 79) buyrulmuştur.

Mushafın zâhiri sayılan kapak ve yaprakları temiz olmayan ellerden korunduğu, yıkanmış ve abdest almış kimselerin ancak onu tutabileceği gibi, bâtını olan mânâsını da, her türlü kötü hastalıklardan temizlenmiş ta'zîm ve saygı nuru ile parlanmış olan kalbler anlayabilir. Her el mushafa yapışamadığı gibi, her dil de Kur'ân'ı okuyamaz ve her kalb onun mânâsını anlayamaz. İşte bu gibi ta'zîmden dolayıdır ki Ebû Cehl bin İkrime, Kur'ân'ı açıp okuyacağı sırada «Bu Rabbimin kelâmıdır, bu Rabbimin kelâmıdır» diyerek düşüp bayılırdı. Şüphesiz kelâma ta'zîm, mütekellime ta'zîmdir. Kişi mütekellimin sıfat, ef'al ve celâlini düşünmeden azametini anlayamaz. Yerleri, gökleri, arş ve kürsisini, bunlarda bulunan ins ü cinnî, bütün canlı varlıkları, bitkileri ve diğer maddeleri düşündüğü ve bütün bunları yaratıp rızıklarını veren ve yaşatanın bir (Allah) olduğunu, her şeyin kabza-i kudretinde fazl ve rahmetiyle, suht u gadabı arasında bulunduğunu, in'am ederse, fazliyle in'am ettiğini, ukubeti adl ile olduğunu, azamet ve celâlin en yüksek derecesini ve «Bunlar Cennete, bunlar da hemen Cehenneme» diyecek olanın, ancak O olduğunu bildikten sonradır ki, üstünlüğünün azametini anlamış olur. İşte bunları düşünmekle mütekellimin azametini anlar ve böylece kelâmına da en büyük ta'zîmi gösterir.

3 — Huzûr-ı kalb ve hâtıraları terketmek :

يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ

«Ey Yahya kitabı kuvvet ile al.» (19-Meryem: 13) âyet-i celilesinin tefsirinde «cehd ve gayret» okuduğu vakit, gönlünden her şeyi atarak akıl ve fikrini ona vererek okumak demektir.

Bırlsine «Kur'ân okuduğun zaman hatırıma başka şeyler gelir mi?» diye sorduklarında, «Benim için Kur'ân'dan daha sevimli bir şey yok ki hatırıma gelsin» diye cevap vermiştir.

Selefden bâzıları, aklı başka yerde iken bir âyet okusa, onu iade eder ve tekrar huzûr ile okurdu. Bu hâl, yukarıda anlattığımız ta'zimden doğar. Çünkü kelâma ta'zim gösteren, onu okuduğu zaman ondan zevk alır. Onunla ünsiyet eder ve ondan gafil olmaz. Okuyan anlayabilirse, Kur'ân-ı Kerim baştan sonuna kadar kalbin ünsiyet edeceği âyetlerle doludur. Böyle olduğuna göre Kur'ân okurken kalb daha başka şey ile meşgul olur mu? Kur'ân okuyan, bahçelerde, kırlarda teferrüce çıkmıştır. Böyle zevk, safa yerlerinde dolaşan, başka yerleri düşünmez; zâten son arzusu odur.

Denildi ki: Kur'ân-ı Kerim'in meydanları, bağları, sarayları, gelin, güveyleri, atlas kumaşları, bahçe ve parkları, hanları ve kervan-sarayları vardır.

«Mim»ler yâni «Elif, lâm, mim» ile başlayan sûreler meydanları, «Râ» lar bostanları, «Hû» lar ile başlayan sûreler sarayları, «Müsebbihat» (yâni «Sebbeha» ile başlayan sûreler) Kur'ân'ın gelin güveyleri, «Hâ Mim» ler Kur'ân'ın atlas kumaşları, mufassal sûreler bahçe ve parkları, diğer sûreler de han, kervansaray gibi misâfirhâneleridir.

Okuyucu bu meydanlara girip, bostanlardan meyveleri toplayarak saraylara girdiği, oradaki gelin-güveyi cîvelerini gördükten, ve atlas elbiseleri giyerek bahçelerde hava aldıktan sonra köşke çıkıp yatağında istirahat çekilince artık başka bir şey düşünmez. Yalnız yaşamakta olduğu bu zevkin heyecanı içinde kalır ve hatırıma başka bir şey gelmez.

4 — Tedebbür :

Yâni okuduğunu düşünmek. Bu, huzûr-ı kalbten sonra gelir. Çünkü çok kere başka bir şey düşünmediği gibi Kur'ân-ı Kerim'i de üzerinde düşünmeden okuyabilir. Halbuki okumaktan maksad, O'nun âyet-

leri üzerinde düşünmektir. Bunun için Kur'an'ı ağır okumak, sünnettir. Zâhiren ağır okumak sayesinde, içinden mânâsını düşünebilir.

Hazret-i Ali (Radiyallahu anh) : «Anlamayarak yapılan ibadette, tedebbürsüz (düşüncesiz) kırâatte hayır yoktur» buyurdu. Hattâ eğer ağır okumakla da üzerinde düşünemiyorsa, tekrar etmesinde beis yoktur. Ancak imamın ardında ise bir âyeti yeniden düşünemez. Çünkü onu düşünürken imam diğer âyete geçmiş olur. Bu sûretle de günahkâr olur. Bu, tıpkı bir adam sana: «Şu söylediklerimi dinle» derken, senin hoşuna giden yalnız bir kelimesiyle meşgul olmana benzer. Rûkûa gittiği hâlde, hâlâ kıyâmda imâmın okuduğu âyet ile meşgul olmakta da hüküm böyledir ve esasında bu bir vesvesedir.

Âmir bin Abd-i Kays: «Bana da namâzda vesvese geliyor», dedi.

— «Dünya meşgalesi mi hatırına gelliyor?» dediklerinde :

— «Her taraftan okların bana çevrilmesi benim için ondan daha sevimlidir. Bana gelen vesvese öyle değil. Namazda gönlümü meşgul eden, Allah huzurunda bulunacağım günü ve o günde kendimi nasıl kurtaracağımı hatırlamamdır» dedi.

Bu düşünce, dinî bir düşünce olduğu hâlde, bunu da vesveseden saymış ve isabet etmiştir. Çünkü bu düşünce, kişiyi içinde bulunduğu ibâdetli anlamaktan alıkoyar. Şübhesiz şeytan bu gibileri dünya meşgalesiyle aldatamaz. Onları da böyle diğer dinî bir mes'ele ile meşgul ederek aldatmağa çalışır. Velhâsıl, düşünmesi daha mühim olan şeyden kendisini alıkoyar. İşte bu da şeytanın insanları aldatmak için kullandığı bir desisedir.

Bu hikâye, Hasan-ı Basrî'ye anlatılınca: «Eğer bu hikâyenizde sadık iseniz, ya bizim gibilere Allah ne muâmele edecektir?» dedi.

Resûl-i Ekrem'in «Besmele» yi yirmi defa tekrarladığı Ebû Zerr-i Hirevî'nin Mâcem'inde, Ebû Hüreyre'den zayıf bir sened ile rivâyet edilmiştir. Böyle tekrar etmesi, mânâsı üzerinde durulması içindir. Nesei ve İbn Mâce sahih sened ile Ebû Zerr'den şöyle naklediyorlar :

قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بِالنِّلَةِ فَقَامَ بِأَيَّةٍ
يُرَدِّدُهَا وَيُحَدِّثُهَا فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ

«Resûl-i Ekrem yanımızda kaldığı bir gece namâzında “Eğer onlara azâb edersen, onlar senin kutlarındır, eğer onları mağfiret edersen..” (5 - Mâide: 118) âyet-i celîlesini sabaha kadar tekrarlamıştır.» (882)

Temim-i Dâri de bir gece :

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ هـ

«Kötü ameller işleyenler zannederler mi ki, onları iyi ameller işleyenler gibi yapacağız.» (45 - Câsiye : 21) âyetini okumakla sabahlamıştır.

Said İbn Cübeyr de bir gece namazında :

وَأَمَّا زُورَ الْيَوْمِ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ هـ

«Ey günâhkarlar, bugün siz (bir tarafa) ayrılın!» (36 - Yâsin : 59) âyetiyle sabahlamıştır.

Bazıları da; Kur'ân'dan bir sûre okumağa başlarım; orada gördüğüm bazı âyetler sabah oluncaya kadar beni düşündürür, dediler. Diğer bazıları: «Anlamadığım ve huzur-ı kalb ile okumadığım âyetten sevap alacağımı tahmin etmem» demişlerdir.

Süleyman-ı Darânî: «Ben bir âyet okurum, dört beş gece onunla meşgul olurum, onu iyice anlamadan başkasına geçmem» demiştir.

Seleften bir zât, mânâsını anlamak için altı ay «Hûd» sûresini tekrar ile uğraşmıştır. Âriflerden bir zât: «Haftalık, aylık ve senelik hatimlerim vardır; fakat bir hatmim de var ki otuz senedir henüz bitiremedim» dedi. Bu, Kur'ân üzerinde düşüncesi ve telkikatı nisbetindedir. Yine bu zât şöyle diyor: «Ben kendimi, gündelikçi, haftalıkçı, aylıkçı ve yıllıkçı, yerine koydum.»

5 — Tefehlüm:

Kur'ân-ı Kerim'den okuduğu her âyet'i, kendi imkânları nisbetinde anlamağa çalışmaktır. Zîra Kur'ân-ı Kerim, Allahu Teâlâ'nın sıfatının, ef'âlinin zikrini içine alır. Peygamberlerin ahvâlini, onları yalanlayanların hâllerini ve nasıl helâk olduklarını, Allahu Teâlâ'nın emir ve yasaklarını, cennet ve cehennemin zikrini içine alır.

Allahu Teâlâ'nın sıfatlarını zikreden bazı âyetler:

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ هـ

«O'nun benzeri yoktur, O görücü ve işiteldir.» (42 - Şûrâ : 11)

أَمْلِكْ الْقُدُوسَ السَّامِدَ الْمُؤْمِنَ الْمُعِزَّ الْبَارِ الْمُنْكَبِرَ

«Meliktir, mülkü zail olmaz. Her türlü noksanlıktan münezzehtir ve her türlü ayıblardan herî, selâmı ve selâmetin ta kendisidir. Mü'mindir, mü'minleri azâptan emin eder. Müheymindir, her şeyin sâhibi, murakıb ve muhafızdır. Azizdir, hükümünde gâlibtir, cebbardır. Kibir ve azamet ancak O'na mahsûstur.» (59 - Haşr: 23)

Kur'ân okuyan, bu esmâ ve sıfatların mânâları üzerinde düşünmelidir ki, buradaki sırları anlasın. Bunlar ancak içlerinde kapalı bulunan gizli mânâları açar, bu mânâlar da ancak Allahu Teâlâ'nın tevflk ettiği kimselere keşfolur.

Hazret-i Alî buna işaret etmek üzere şöyle buyurmuştur :

«Resûl-i Ekrem'in, insânlardan gizleyip de bana öğrettiği bir şey yoktur. Ancak Kur'ân'ı anlamakta Allah'ın kullarına bahşettiği fehm ve idrâk müstesnâ.»

İşte herkes bu anlayışa sahib olmaya çalışmalıdır.

İbn Mes'ûd (Radiyallahu anı) : «Geçmiş ve gelecek ilimleri isteyen Kur'ân'ı araştırсын, Kur'ân'ı incelesin. Kur'ân'ın en büyük ilimleri, Allahu Teâlâ'nın isim ve sıfatlarının tahtındadır. Zira insânların çoğu ondan bir şey anlayamaz, anlayanların anlayışlarına da güvenilmez ve onlar onun derinliklerine inemezler.» buyurmuştur.

Allah'ın ef'âline gelince : Yerleri, gökleri ve diğer varlıkların yaratılışını zikretmesi gibi, Kur'ân okuyucusu bunlardan Allahu Teâlâ'nın sıfatlarını anlamalıdır. Zira, fiil fâile delâlet eder. Filler ne kadar mükemmel olursa, fâilin azametinde delildir. Binâenaleyh fiilde fiil değil, fiilde fâil aranmalıdır. Hakkı bilen, her şeyde O'nu görür. Çünkü her şey O'ndan, O'nunla ve O'nun içindir. Hakikatte «Kül» olan O'dur.

Gördüğü her zerrede O'nu müşahede edemeyen, O'nu bilmemiş sayılır. (Bu ifâde hulûl mânâsında değil, eserden müessire istidlâl yoludur.) O'nu bilen, O'ndan başka herşeyin bâtil olduğunu ve O'nun zâtından başka herşeyin helâkte bulunduğunu bilir. Bunun mânâsı gelecekte helâk olacak demek değildir. Belki zâtı itibâriyle düşünülürse Allah'tan başka herşey helâktedir. Yalnız Allahu Teâlâ'nın yaratması itibâriyle düşünülürse, mevcûddur denebilir. Yoksa istiklâl ve asâlet yolu ile herşey ademdedir.

İşte bu, Mükâşefe İlmî'nin bir başlangıcıdır. Bunun için Kur'ân okuyana lâayık olan :

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ هـ

«Bana haber verin ektiğiniz tohumu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa biz mi?» (56 - Vâkıa : 63)

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَمْنُونَ هـ

«Bana haber verin, rahme ilka edilen meniye siz mi yaratıyorsunuz?» (56 - Vâkıa : 58)

أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ هـ

«İçtiğiniz tatlı suyu ak buluttan siz mi indirdiniz, biz mi?» (56 - Vâkıa : 68)

أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ هـ

«Yaktığınız ateşi görüyorsunuz; onun ağacını siz mi halkettiniz, yoksa biz mi? Bana haber verin.» (56 - Vâkıa : 71).

Âyetlerini okuduğu vakit, aklını yalnız ateşe, suya, ziraate ve meniye vermemeli, belki bunlar üzerinde ayrı ayrı ve inceden inceye düşünmelidir.

Meselâ, su hâlinde bir meniden et, kemik, damar ve sinir gibi şeyler nasıl vücud bulup, baş, el, ayak, ciğer, kalb ve diğer âzalar meydana gelir? Sonra bu vücutta, görmek, işitmek, anlamak ve benzeri iyi vasıflar, öfke, hiddet, şehvet, kibir, cehil, yalan ve mücadele gibi çirkin vasıflar nasıl meydana geldiği üzerinde düşünmelidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur.

أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ هـ

«İnsân kendisini nutfeden nasıl yarattığımızı görmez mi ki şimdi o, bize apaçık bir düşman kesilmektedir.» (36 - Yâsin : 77)

Şayan-ı hayret olan bu sıfat üzerinde düşünmeli ve bundan daha azimine, yâni akıllara durgunluk veren bu muazzam san'atın kendisinden sâdır olanı, tefekküre yükselmelidir. Binâenaleyh esere bakıp sâni'ini müşahede etmelidir.

İşte Allahın Teâlâ'nın zât ve sıfâtından bahseden bâzı âyetler verdik.

Peygamberlerin hâllerine gelince : Bunların nasıl yalanlandıklarını, dövülerek öldürüldüklerini okuduğu zamân, Allahın Teâlâ'nın gerek Resûlünden ve gerek Resûller gönderdiği kimselerden ne derece müstağni olduğunu, neticede Resûlilerin nusratını okuduğu zamân, Allahın Teâlâ'nın kudretini ve hakka yardımı irâde ettiğini düşünmeli ve anlamalıdır.

Peygamberleri tekzih edenlerin hâllerine gelince : Peygamberlere inanmayan ve yalanlayan, Âd, Semûd ve benzeri kavimlerin uğradıkları âkibetleri okuduğu zamân, Allahın Teâlâ'nın kahr ve gadabından korkmalı ve hatalı hareketinden dolayı kendisinin de aynı âkibete uğrayarak kahr ve perişân olacağından ve aynı hükmün kendi hakkında da infaz edileceğinden korkarak bunlardan ibret almalıdır. Yine bunun gibi, Cennet ve Cehennem vasıflarını ve Kur'an'daki diğer hükümleri okuduğu zamân, bunlardan o kadar çok şeyler anlaşılır ki, bunları saymağa imkân yoktur. Herkes kendi kabiliyetine göre bunlardan da hissesini almalıdır. Çünkü yaştan, kurudan her ne varsa hepsi Kitâb-ı Mübinde (Kur'ânda) dir. Âyet-i celîlede :

قُلْ لَوْ كَانُ الْغُرُمِدَا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَرُّ قَبْلَ أَنْ تَنْفَذَ كَلِمَاتُ
رَبِّي وَلَوْ جُنَّا مِثْلَهُ مَذَاهِرُ

«De ki bütün denizler Rabblmin kelimelerinin (mânâlarını yazmak) için mürekkep olsa hattâ o kadar daha gönderilse bile, Rabblmin kelimelerinin mânâları tükenmeden o deryalar tükenirdi.» (18 - Kehf: 109) buyurulmuştur.

Bunun için Hazret-i Ali (R.A.) : «İsteseydim yalnız Fâtiha sûresinin tefsirinden yetmiş deve yükü kitâb yazardım.» buyurmuştur. Bu anlattıklarımızdan maksadımız kapısı açılsın diye düşünceleri bu tarafa çevirmektir. Yoksa Kur'an'ı künhü ile bütün derinliğine nüfuz ederek anlasın demek değildir. Çünkü buna kimsenin gücü yetmez. En kısa derecede olsun Kur'an'dan bir şey anlamayan, Allahın Teâlâ'nın :

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّى إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ
أَوْثُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ أَفِفًا أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ

«Onlardan (Münâfiklardan) bazıları seni dinlerler, yanından çıkınca Sahâbenin âlimlerine (istihza yoluyla) demin ne dedi? derler. Allah, onların (nifâkları sebebiyle) kalblerini mühürlemiştir.» (47 - Muhammed : 16)

Mühürlenme keyfiyetini altıncı maddede açıklayacağız.

Denildi ki :

— Mürid, bütün isteklerini Kur'ân'da bulan kimseye denir.

Demek ki her aradığını Kur'ân'da bulmadıkça, noksânı ziyâdeden ayırt etmedikçe, Mevlâsı ile olup kullardan müstağni kalmadıkça, mürid; mürid olamaz.

6 — Anlayışa mâni olacak hâllerden sıyrılmak lâzımdır.

Zîra bir çoklarının Kur'ân-ı Kerim'in mânâlarını anlamamaları, şeytânın kalbleri üzerine örttüğü perde ve sebeplerdendir. Bu yüzden insânlar Kur'ân'ın mânâsını anlayamaz hâle gelmişlerdir. Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimiz :

لَوْلَا أَنَّ الشَّيَاطِينَ يَحْمُونَ عَلَى قُلُوبِ بَنِي آدَمَ لَنَظَرُوا إِلَى الْمَلَائِكَةِ

«Eğer şeytânlar âdemoğlunun kalblerinde dolaşmasaydı, onlar melekût âlemine bakarlardı. Yâni görülmeyen âlemleri görürlerdi.» (883) buyurdu.

Kur'ân'ın mânâsını anlamağa mâni olan perdeler dörttür :

Birincisi: Bütün gayretlerini maharic-i hurufa sarfetmek, harfleri mahreçlerinden çıkarmağa uğraşmaktır. Bu hususu idâre için kurralara Kur'ân okuyuculara musallat olmuş bir şeytân vardır. Kur'ân-ı Kerim'in mânâsını onlara düşündürmemek için, daima onları harfleri mahreçlerinden çıkarmak ile meşgul eder. İşleri güçleri düşünüp taşındıkları maharic-i hurufa dikkatten başka bir şey değildir. Bu gibilere Kur'ân'ın mânâsı nasıl keşfolur? Bu gibi telbisata riâyet etmek şeytânın elinde gülünç olmaktan başka bir şey değildir.

İkincisi : Taklid yolu ile bir mezhebe bağlanarak, inceleme yapmadan yalnız duyduğuna inanmak sûretiyle körü körüne orada donup kalmaktır. Taklid ile edindiği inancı, başka bir şey düşünmesine mâni olduğu için müşâhedesi, hissine bağlanmış olur. Ve şâyet kendisine bir ışık deliği açılır da inancının hilâfına bir hakikate muttali olursa, hemen taklid şeytânı ona saldırarak «Ecdadının inancına uymayan bu gibi şeyleri hatırına nasıl getiriyorsun?» der. Bu bîçâre adam da muttali olduğu bu hakikati, şeytânın vesvesesi sayarak ondan uzaklaşır ve bu gibi şeylere düşmekten kaçınır.

İşte bu gibi ilimlere Soflyye : «İlim perdedir.» dedi ve bu sözleri ile yalnız taklidle bir çok insânların bağlandıkları, yâhut mezheb mutaassıplarının cedel yolu ile yazıp bıraktıkları itikat ilimlerini kasdetmişlerdir. Yoksa basîret nuru ile keşif ve müşâbedeye dayanan ilim; hicap ve perde olamaz. Hattâ asıl özlenen, bu ilimdir.

Bu gibi taklidi itikadların bâzısı bâtıl olduğu için, hakikatleri anlamağa mâni olur. «İstiva» kelimesinden, arş üzerinde oturup yerleşme mânâsını anlamak gibi. «Kuddûs» ism-i şerifinden, yaratıklar için caiz olan her şeyden münezzeh olduğunu anlayabilen kimsede, bu şekilde bir taklid itikadının yerleşmesine imkân yoktur. Bu anlayış ile hakikate ulaşabilirdi. Fakat bâtılı taklidi bu gibi düşüncelerine mâni olur ve onları atmağa çalışırsa da hakikatlere muttali olamaz.

Bu taklidlerin bâzısı hak olduğu hâlde yine keşfe ve hakikatleri anlamağa mâni olur. Zîra inanılması insânlara teklif edilen hakikatlerin; mertebeleri, dereceleri, zâhiri başlangıçları ve bâtını derinlikleri vardır. Tabiatların zâhire, görünüşe bağlanmaları; bâtını derinliklere inmeğe mâni olur. Nitekim «Kavâid-ül Akaid» kitabının İlm-i zâhir ve İlm-i bâtın kısımlarında bunları izâh etmiştik. (Bakınız: shf: 250 - 260)

Üçüncüsü : Bir günâha devâm etmek veyâ kibirli olmak veyâ dünyalık hususunda nefsinin herhangi bir arzusu peşinden gitmek. İşte bütün bunlar kalbin kararmasına ve paslanmasına sebep olurlar. Ayna üzerindeki perdenin, göstermeğe mâni olması gibi, bu gibi isyanlar kalbe perde ve hakikatin tecellisine mâni olurlar. Bu gibi sebeblerle, ekseri insânlar Kur'ân'ın mânâsını anlamaktan mahrum kalmışlardır. Bu gibi şehvî arzuların peşinden gitmek ne kadar çoğalırsa Kur'ân-ı Kerim'in mânâları o nisbette kapalı kalır. Kalbden dünyâ düşünceleri azaldığı nisbette de, Kur'ân-ı Kerim'in mânâları tecelli eder. Kalb, ayna, şehvetler ayna üzerindeki toz ve kir gibidir. Kur'ân-ı Kerim'in mânâları da aynada görülecek sûretler gibidir. Şehvetlerden kalbi temizlemek, aynanın yüzünden perdeyi kaldırıp tozunu silmek gibidir. Bunun için Resûl-i Ekrem :

إِذَا عَظَمْتَ أَتَمِّي الدِّينَارَ وَالذَّرْهَمَ تُرِجَ مِنْهَا هَيْبَةُ الْإِسْلَامِ
وَإِذَا تَرَكُوا الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالتَّقَى عَنِ الْمُنْكَرِ خَرِمُوا بَرَكَهَ الْوَحْيِ هـ

«Ümmetim altın ve gümüşe fazla değer verdikleri zamân, onlardan imânın heybeti kalkar. Emri maruf, nehy-i münkeri terkettikleri zamân vahyin hareketinden mahrum olurlar.» (884) buyurmuştur. Bu hadîse, Fudayl bin İyad, «Kur'ân-ı anlamaktan mahrum olurlar» mânâsını vermiştir.

Allahu Teâlâ, anlayış ve hatırlamakta günâhlardan rücûu ve nedameti şart koşarak şöyle buyuruyor :

تَبَيَّرَةٌ وَذِي خُرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ هـ

«Tâatimize dönen her kulun kalb gözünü açmak ve ona ibret vermek için yaptık.» (50 - Kaf : 8)

وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ هـ

«Ancak Allah'a dönerler iyi hatırlarlar.» (40 - Mü'min : 13)

إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ هـ

«Ancak olgun akıl sâhipleri iylce düşünürler.» (39 - Zümer : 9)

Dünyânın aldatıcı ve geçici metalarını, âhîret nimetlerine tercih edenler, hakiki akıl sâhibleri değildir. Bunun için kitâbın (Kur'ân-in) esrarı kendilerine açıklanmaz.

Dördüncüsü : Zâhiri tefsir kitâblarını okuyarak Kur'ân'daki kelimelerin, ancak İbn Abbas, Mücâhid ve benzerlerinin rivâyet yolu ile yaptıkları tefsirlerden başka mânâları olmadığına ve başkasının tefsirlerinin, kendi reyleri ile tefsir olduğuna ve kendi reyleri ile tefsir edenlerin cehennemdeki yerlerine hazırlanmalarına inanmak. İşte bu

(884) İbn Ebî'd - Dünya rivâyet etmiştir.

da Kur'ân-ı Kerim'in esrarını anlamağa mâni olan büyük bir perde-
dir. Blz, rey ile tefsiri, dördüncü bâbda izah edecek ve bu tefsirin,
Hazret-i Ali'nin: «Ancak Allahu Teâlâ'nın, Kur'ân'ı anlamakta kulu-
na bahşettiği anlayış ve idrak müstesnâ» sözünü nakzetmediğini ve
eğer, yalnız nakledilen zâhîrî mânâ muteber olsaydı, insânların Kur'-
ân'ın mânâlarında ihtilâf etmemeleri lâzım geleceği anlatılacaktır.

7 — Tahsis :

Yâni Kur'ân'ı okuyan zâtın, Kur'ân-ı Kerim'in bilhassa kendisine
hitâb ettiğini kabûl etmesidir. Emir, nehiy âyetlerini okuduğu zamân,
ylne aynı şeyi anlamak, yâni müjdelenen ve korkutulanın, bizzât
kendisi olduğuna inanmak, geçmiş insânlara ve peygamberlere alt
kıssaları okuduğu zamân, maksadın, kıssa ile halkı oyalamak olma-
yıp, ondan ibret almak olduğunu bilmek ve ondan icâb eden dersi al-
maktır; çünkü Kur'ân-ı Kerim'deki her kıssa peygamber ve ümmetine
bir fayda temin etmek için zikredilmiştir. Bunun için Allahu Teâlâ :

مَا نَبِّئُ بِرُفُودِكَ هـ

«Kalbini tatmin ve tesbit edecek herşeyi verdik.» (11 - Hûd : 120)
buyurmuştur.

Okuyan kişi, Allahu Teâlâ'nın haber verdiği, peygamberlerin muh-
telif işkencelere katlanmaları, dini yaymakta Allah'tan yardım bek-
lemek üzere sebat ve metânet göstermeleri gibi hâlleri ile, bizzât
kendisine (okuyana) sebat ve metânet telkin ettiğini ve Kur'ân'ın
yalnız resûlüne değil, bütün Âlemlere şifa, hidâyet, rahmet ve nûr ola-
rak gönderildiğini bilmelidir. Bunun için Allahu Teâlâ herkese, bü-
yük nimet olarak göndermiş olduğu kitabın (Kur'ân'ın) şükriünü ifa
ile emrederek şöyle buyurmuştur :

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ لِيُنقِلَ عَنْكُمْ

«Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve size öğüd vermek için indirdiği
Kur'ân'ı ve ondaki hikmeti düşünün.» (2 - Bakara: 231)

لَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ هـ

«And olsun size öyle bir kitâb indirmişizdir ki bütün zikriniz ondadır. Hâlâ akıllanmıyacak mısınız?» (21 - Enbiyâ : 10)

وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ هـ

«Biz sana da kur'ân'ı indirdik. Tâ ki insânlara kendilerine ne indirildiğini açıkça anlatsın.» (16 - Nahl : 44)

كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَالَهُمْ هـ

«Allah insânlara misâllerini böylece açıklar.» (47 - Muhammed : 3)

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ هـ

«Rabbinizden size indirilenin en güzeline (Kur'ân'a) tâbi olunuz.» (39 - Zümer : 55)

هَذَا بَصَائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ هـ

«Şu Kur'ân insânların kalb gözlerini açacak bir nûr, sağlam bilgi edinmek için bir hidâyet ve rahmettir.» (45 - Câsiye : 20)

هَذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ هـ

«Bu Kur'ân insânlar için bir beyândır. Müttakiler için de bir hidâyet ve rahmettir.» (3 - Âl-i İmrân : 138)

Allahu Teâlâ'nın bu hitâbı ile bütün insânları kasdetmekle ayrı ayrı fertleri de kasdettiğine şübhe yoktur. Aralarında bir fark olmadığı için diğerleri gibi okuyan şahıs da maksuddur. Yâni Kur'ân-ı Kerim bizzât kendisine hitâb etmektedir.

Allahu Teâlâ'nın :

وَأَوْحَىٰ إِلَيْكَ هَٰذَا الْقُرْآنَ لِأَتَذْكُرَ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ هَٰذَا

«Şu Kur'ân, sizi ve kime erişirse onları inzâr (sakındırmam) için bana vahyolundu.» (6 - En'am : 19)

âyet-i celilesinden maksadın bizzât kendisi olduğunu takdir etmelidir.

Muhammed İbn Kâ'b el-Kürzi diyor ki : «Kur'ân-ı Kerim kime okunuyorsa, Allahu Teâlâ kendisiyle konuşuyor gibidir.» Bunu böyle kabûl eden kimse, Kur'ân-ı Kerim'i efendisinden kölesine yazılmış bir mektup veya âmirden memuruna yazılmış bir emir gibi okur. Yâni yalnız düzgün okumağı bir vazife saymaz, belki ne emrettiğini, neler istediğini ve nelerden menettiğini anlamak için düşünerek okur ve muelbini yapar. Bunun için bazı âlimler : «Şu Kur'ân Allah'ın emirlerini havi olarak Allah'tan bize gönderilmiş risâlelerdir. Namâzda okuduğumuz âyetleri düşünecek, تنها yerlerde üzerlerinde duracak, ibâdetlerimizle onları yerine getireceğiz» demişlerdir. Mâlik bin Dinar : «Ey Kur'ân okuyanlar! Kur'ân-ı Kerim kalblerinize neler ekmiştir? Bahar yağmurları yeryüzünü yeşillendirdiği gibi Kur'ân-ı Kerim de kalbin yağmurudur onu canlandırır.» demiştir. Katâde de şöyle diyor : «Kur'ân-ı Kerim'i okuyan, ya kâr ile kalkar veya zarar ile.» Nitekim âyet-i celilede şöyle buyurulmuştur :

وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا

«O, (Kur'ân) mü'minlere şifa ve rahmettir, zâlimlere hüsrandan, zarardan başka birşey arttırmaz.» (17 - İsrâ : 82)

8 — Teessür :

Yâni okuduğu âyetlerden kalbinin müteessir olması demektir. Hüzün, korku, ümit verici ve benzeri âyetleri okudukça farklı bir hâl almalı ve kalbinde bir veed meydâna gelmelidir. Kur'ân'ı anlayışı nisbetinde korku hâli artar. Çünkü Kur'ân âyetlerinde tazyik galibdir. Rahmet ve mağfiret âyetlerini ancak okuyucunun zorlukla erişebileceği şartlara bağlı bulursun. Nitekim Allahu Teâlâ :

وَإِنِّي لَفَقَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ هـ

«Bununla beraber şübhesiz ki ben, tevbe ve îmân edenleri, iyi amel ve harekette bulunanları, sonra da doğru yolda ölünceye kadar sebat gösterenleri elbette çok mağfiret ediciyim.» (20 - Tâhâ : 82) buyurmuş ve mağfireti dört şarta bağlamıştır. Yine :

وَالْعَصْرِ، إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ، إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ هـ

«Asra yemin olsun ki muhakkak insân ziyândadır. Ancak îmân edenler ile güzel hareket ve amellerde bulunanlar, bir de birbirine hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye edenler böyle değillerdir.» (103 - El-Asr: 1, 2, 3)

buyurmakla hüsrandan kurtulmağı yine dört şarta bağlamıştır. İhtisars ettiği âyetlerde de bütün bunları içine alan tek bir kelime zikrederek :

إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ هـ

«Allah'ın rahmeti ihsân edenlere yakındır.» (7 - A'râf: 56)

buyurmuştur ki, bu âyetteki ihsâna bütün iyilikler dahildir. Kur'ân-ı tedebbu edenler, evvelinden sonuna kadar böyle olduğunu görürler. O hâlde bunu anlayanlara yakışan, korku ve haşyet içinde olmaktır. Bunun için Hasan-ı Basri : «Kur'ân'a inanarak okuyanların hüznü artar, sevinci azalır, ağlaması çoğalır, gülmesi azalır, mesgalesi çoğalır, tembellik ve huzuru azalır.» buyurmuştur.

Vüheyyb İbn Verd : «Bütün hadis ve mev'izaları gözden geçirdik, hiçbiri düşünüp anlamak şartıyla okunan Kur'ân-ı Kerim kadar kalbleri yumuşatıp hüznü celbedemez.» demiştir.

Kur'ân'dan müteessir olmak demek, okunan âyetlerin mânâsına göre okuyucunun bir hâl alması demektir. Meselâ veid, korkutucu, ve-yâ şarta bağlı mağfiret âyetlerini okuduğu zamân, azâbından ve bu şartları yerine getiremeyeceğinden korkarak, âdeta helâk oluyormuş

gibi bir tavır takınmalı, ferahlık veren ve mağflret va'deden âyetleri okuduğu zamân, sevincinden uçacakmış gibi bir vaziyet almalı, Allah'ın sıfatları ve Esmâ-i hüsnâsı anıldığı zamân Azamet-i İlâhiye karşısında ta'zîm ile eğilmeli, Allahu Teâlâ hakkında muhal olan ve kâfirlerin (yahudi ve hristiyanların) Allah'a evlâd ve zevce isnad eden âyetlerini okuduğu zamân, onların bu çirkin isnadlarından utanarak sesini kısmak sûretiyle içinden müteessir olmalıdır. Cenneti vasıflandıran âyetleri okuduğu zamân, içinden oraya bir arzu ve iştîyak uyanmalı, cehennem anlatıldığı zamân, onun korkusundan tüyleri ürpermelidir. Resûl-i Ekrem (Sallâllahu aleyhi ve seilem) İbn Mes'ûd hazretlerine: «Oku da dinieyelim» buyurduğu zamân, İbn Mes'ûd (R.A.): «Nisâ» sûresinin,

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا

«Her ümmetten bir şahid, onların üzerine de seni şahid olarak getirdiğimiz zamân nice olur?» (4 - Nisâ : 41)

Âyetine geldiğim zamân, Resûl-i Ekrem'in gözlerinin yaş ile dolduğunu gördüm. Resûl-i Ekrem, «Şimdilik yeter» diye buyurdu. Çünkü o hâlin müşâhede kalbini istilâ etmiş ve tahammülü kalmamıştı» demiştir.

Allah'tan korkanlar arasında, veid âyetleri okunduğu zamân, bayılıp düşenleri, hattâ ölenleri de olmuştur. Bu hâller, hatim sâhibini, Kur'ân'ı hikâye okur gibi okumaktan alıkor.

إِنِّي أَخَافُ أَنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

«De ki, eğer ben Rabbime isyâm edersem, O, büyük günün azâbından elbette korkarım.» (6 - En'âm : 15)

Âyetini okuduğu hâlde, tüyleri ürpermeyen, korku içini sarmayan kimse Kur'ân'ı düşünerek değil, hikâye yolu ile (hikâye gibi) okumuştur.

عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

«Ey Rabbimiz, ancak sana güvenip dayandık ve sana yöneldik, son dönüş de ancak sanadır.» (60 - Mümtetine : 4)

âyetini okuduğu zamân, Allah'a tevekkül etmiş ve O'na yönelmiş vaziyette değilse, bunu hikâye yolu ile okumuştur.

وَلَنَضْرِبَنَّ عَلَى مَا أَذِمْتُمُونَاهُ

«Sizin bize olan eziyetlerinize elbette sabrederiz.» (14 - İbrahim : 12)

âyetini okuduğu zamân, sabır veyâ sabra azimet iştiyakında olmalı ki, Kur'ân'ın zevkine erebilmeli. Şâyet böyle değil ve bunun üzerinde düşünmüyorsa Kur'ân'dan nasibi, ancak dilini hareket ettirmek olacaktır. Ayrıca şu âyetlerle de açıkça kendi kendini tel'in etmiş olur.

أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ

«İyi biliniz ki, Allah'ın lâneti zâlimler üzerinedir.» (11 - Hûd : 18)

كَبُرَ مَقَاعِدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ

«Yapmıyacağınızı söylemeniz, en şiddetli bir buğz ve adâvet olmak bakımından Allah indinde büyüktür.» (21 - Saff : 3)

وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ

«Onlar gaffet içerisinde dirler. Bunu düşünmekten yüz çeviricilerdir.» (21 - Enbiyâ : 1)

فَاَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

«Bizim zikrimize arka çeviren, dünyâ hayatından başkasını arzu etmeyen kimselerden yüz çevir.» (53 - Necm : 29)

وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

«Kim tevbe etmezse işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.» (49-Hü-cûrat : 11)

İşte bütün bu âyetleri okudukça sarahaten kendi kendini lânetlemiş olur. Aynı zamanda :

وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانٍ مَّ

«Onların içinde ümmiler de vardır. Kitâbı bilmezler; ancak hildikleri ümniyyeler, yâni kuruntu ve hoş sözlerdir.» (2 - Bakara : 78)

وَكَايِنِ مِنْ آيَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ

«Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, bunlardan yüz çevirici olarak ibret almazlar.» (12 - Yûsuf : 105)

âyetlerinin şumûlüne de girmiş olur. Zira Kur'ân-ı Kerim yer ve göklerdeki o âyetleri açıklamaktadır. Bu âyetleri okuduğu hâlde bundan nasib almayanlar bunlardan yüz çevirmiş sayılırlar. Bunun için denildi ki :

«Kur'ân ahlâkı ile vasıflanmıyan kimse, Kur'ân okuduğu zamân, Allahu Teâlâ : «Kendin benden i'râz etmiş iken sözüm ile ne uğraşıp duruyorsun? Eğer bana dönmiyeceksen, kelâmımı terket»» buyurur.

Âsi olduğu hâlde, Kur'ân-ı Kerim'i tekrar tekrar okuyan kimse: zulüm ile memleketini harabeye çeviren kimsenin, adl ü salâh ile memleketinin kalkındırılmasını emreden hükümdarın mektubunu tekrar tekrar okumasına benzer. Yazılarındaki emirlere muhalefet ettiğine göre yazıyı okumasa belki o kadar istihza-edilmez ve o nisbette gadaba müstahak olmazdı. Bunun için Yûsuf Bin Asbat : «Kur'ân okurken hükmüyle amel edemediğim için, gadabı mûcib âyetlere gelince korktuğum için onları bırakır, tesbih ve istiğfar ile meşgûl olurum.» demiştir. Allahü Teâlâ'nın :

فَبَدَّوْهُ وَرَأَىٰ ظُهُورَهُمْ، وَاسْتَرَوْا بِهِ تَمَتًّا قَلِيلًا فَيَسَّرَ مَا يَسْتَرُونَ مَّ

«Onlar ise o sözü sırtlarının ardına attılar. Karşılarında az bir menfaati satın aldılar. Müşteri oldukları o şey ne kötüdür.» (3 - Âl-i İmrân : 187)

âyetiyle Kur'ân'ın hükmü ile amelden i'râz edenler murad edilmiştir. Bunun için Resûl-i Ekrem :

اِقْرَأُوا الْقُرْآنَ مَا اَنْتَلَفْتُمْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ وَلَا تَلَهُ جُلُودُكُمْ
فَاِذَا اخْلَفْتُمْ فَلَسْتُمْ تَقْرَؤُنَهُ هـ

«Kalbleriniz O'na bağlandığı ve vücutlarınız O'nun emirlerine eğildiği müddetçe Kur'ân'ı okuyunuz. Kalbiniz ayrılır, aklınız başka tarafa giderse, okuyucu sayılmazsınız. Diğer rivâyette bu vaziyette okumayınız.» (885)

Nitekim Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyuruyor :

الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ
زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ هـ

«Onlar ki, Allah anıldığı zamân yürekleri titrer ve onlar üzerine âyetleri okunduğu vakit inânlarını arttırır. Onlar ancak Rablerine güvenirler.» (8 - Enfâl : 2)

Yine Resûl-i Ekrem :

إِنَّ أَحْسَنَ النَّاسِ صَوْتًا بِالْقُرْآنِ الَّذِي إِذَا سَمِعْتَهُ يَقْرَأُ
رَأَيْتَ أَنَّهُ يَخْشَى اللَّهَ تَعَالَى هـ

«Kur'ân'ı en güzel sesle okuyan o kimsedir ki, okuduğunu duyduğu zamân, Allah'tan korktuğunu (simasında) müşâhede edersin.» (886) buyurdu.

Diğer bir hadiste şöyle buyuruluyor :

لَا تَسْمَعُ الْقُرْآنَ مِنْ أَحَدٍ أَشْهُى مِنْهُ مِمَّنْ يَخْشَى اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ هـ

«Kur'ân, en zevkli olarak Allah'tan korkan kimselerden dinlenir.» (887)

(885) Buhâri ile Müslim.

(886) İbn Mâce.

(887) Ebû Abdullah el-Hâkim.

Kur'an, korkusunu kalbe yerleştirmek ve mûcibinde amel edilmek için okunur. Yoksa harfleri ile dîli hareket ettirmekteki emeğin değeri yoktur. Nitekim Kurralardan bir tanesi şöyle anlatıyor: Bir defa hocamın huzurunda Kur'an-ı Kerim'i hatmettim. İkinci bir defa yine hatmetmek için huzûruna vardığımda beni tekdir etti ve Kur'an'ı benim üzerime amel itti haz ettin, git Allahu Teâlâ'nın huzûrunda oku da bak, sana ne gibi emirler buyuruyor ve nelerden nehyediyor onları yap, dedi. Sahâbe-i Kirâm, bu hâl ve amellerle meşgûl olurlardı. Lâf ile zamân kaybetmezlerdi.

Resûl-i Ekrem'in irtihâlinde yirmi bin sahâbe mevcuttu (888) Bunlardan ancak altı tanesi Kur'an'ı ezberlemişti ki bunların ikisi de ihtilâflıdır (889). Çoğu bir veyâ iki sûre ezberlerdi. Bakara ve En'âm aûrelerini ezberleyen ulemadan sayılırdı. Bir tanesi Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek için geldi. Ders :

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

«Zerre kadar iyilik işleyen, mükâfatını, zerre kadar fenâlık işleyen de cezasını bulur.» (99 - Zilzâl : 7, 8)

âyetine geldiği zamân, yeter daha okumağa lüzum yok diyerek oradan ayrıldı. Resûl-i Ekrem: «Fakih olarak ayrılmıştır» buyurdu. Makbûl olan budur. Allahu Teâlâ'nın lûtfu ile okuduğu âyeti anlayıp kalbine tesir ederek mucibiyle amel etmektir. Yalnız dili tahrik etmenin faydası azdır.

وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى

«Kim benim zikrimden yüz çevrilirse onun hakkı da dar bir geçindir. Ve biz onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz.» (20 - Tâhâ : 124)

كَذَلِكَ أَنْتَ أَمَّا نَا فَتَسْبِيحُهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْفَى هـ

(888) Bu rakam sadece Medine'de bulunanlar için olabilir. Zira Ebû Zaraa Râzi Resûlullah (S. A. V.) vefat ettiğinde yüz yirmi dört bin sahabisi vardı, diyor. Nitekim vedâ hutbesinin de yüz binden fazla sahabiye irad edildiği mälumdur.

(889) Burada kasdedilen ezberleme Kur'ana tam mânâsıyla vâkıf olarak ezberlemedir. Sahabe-i kiram arasında yüzlerce hâfızın mevcut olduğu siyerlerde yazılıdır.

«Öyledir. Sana âyetlerimiz geldi. Sen onları unuttun. İşte bugün de unutuluyorsun.» (20 - Tâhâ : 126)

âyetlerinden muradın dili ile okuduğu hâlde mucibiyle amel etmeyenler olması çok muhtemeldir.

Yâni Kur'ân'ı terkettin, tarafına bakmadın, hükümlerine aldırış etmedin, demektir. Zira emirde kusur eden için, emri unuttu denir.

Kur'ân-ı Kerim'i hakkiyle okumak demek dil, akıl ve kalbin müştereken okuması demektir. Dil, maharic-i hurûfuna riâyet ederek ağır ağır okur; akıl, mânâlarını düşünür; kalb ise, onun emir ve yasaklarından tesir alarak kendine çeki-düzen verir. Yâni lisan okur, akıl tercüme eder, kalb ders alır.

9 — Terakki :

Yâni Kur'ân-ı Kerim'i kendi ağzından değil, Allahu Teâlâ'dan dinliyormuş gibi okumak.

Kur'ân-ı Kerim'i okumanın dereceleri üçtür :

a — Kur'ân okuyan, kendisini Allahu Teâlâ'nın huzûrunda imiş ve Allahu Teâlâ onu dinliyormuş gibi farzederek okumalıdır. Şübhesiz bu vaziyetteki insân, yumuşak, mülâyim ve mütevâzi olur.

b — Blzzât Allahu Teâlâ'nın kendisini görerek lûtfiyle hitâb ettiğine, in'âm ve ihsâniyle kendisine münadatta bulunduğuna inanmaktır. Bu anlayış ile Kur'ân-ı Kerim'i okuyan kimse, hayâ ve ta'zim ile Kur'ân'a eğilir ve onu anlamağa çalışır.

c — Kelâmda mütekellümi, kelimelerde ise mütekellimin sıfatlarını müşâhede etmektir. Yâni konuşanın keyfiyetini sözlerinde müşâhede ile ahlâki vaziyetini sözlerinin mânâsından anlamaktır. Bu anlayış ile okuyanın nazarı, kendisine, okumasına veya in'âmın kendisine taallûk etmesine değil, doğrudan mütekellime, konuşana yönelmek âdeta O'nu görüyormuş gibi bütün gönlünü ve düşüncesini O'na bağlamaktır.

Bu üçüncü kısım mukarrebler, ikinci ashâb-ı yemin, yâni sağcılardır; birincisi de mürid ve ârifler makamıdır. Bu üç mertebenin haricinde kalan Kur'ân okumalar gafiller makamıdır.

Cafer İbn Muhammed Sâdık (R.A.) : «Vallahi Allahu Teâlâ kelâmında insânlara tecelli eder. Fakat onlar bunun farkında olmazlar.» demekle bu en üstün dereceden haber vermiş oldu. Yine bu zât, bir namâzda baygınlık geçirmişti. Bunun sebebini kendisinden sorduklarında : «Bir âyet-i celileyi kalbimde tekrarlayıp duruyordum, tam bu sırada onu mütekelliminden (yâni Allah'tan) duydum; O'nun kudretini müşâhedeyle dayanamadım ve bayıldım» dedi. İşte bu mer-

tebede okuma zevki artar ve münacatın lezzetli çoğalır. Bunun için hakimlerden biri şöyle diyor : «Önceleri Kur'ân-ı Kerim'i okur fakat zevk alamazdım, tâ ki âdeta Resûl-i Ekrem ashâbına okuyor ve ben de ondan dinliyormuş gibi okumağa başlayınca zevk duymağa başladım. Sonra daha ileri makama yükselerek, âdeta Cibrâil Aleyhi's-selâm, Resûl-i Ekrem'e okuyormuş gibi okudum, daha çok zevkini aldım. Sonra daha üstün makama yükselerek âdeta kelâmda mütekellimi müşâhede edercesine okuduğumda artık bir an bile ayrılmak istemediğim en yüksek zevki duymağa başladım» demiştir. Hazret-i Osman ve Hüzeyfe (R.A.) : «Eğer gönüller mânevi pislîklerden temiz olsaydılar, Kur'ân'ın zevkine doymazlardı» demişlerdir. Çünkü kelâmda mütekellimi müşâhede, ancak kalb temizliği ile mümkündür. Bunun için Sâbit-i Benânî : «Yirmi sene Kur'ân'a emek verdim, yirmi sene de ondan faydalandım, başkasıyla değil. Ancak kırâatte mütekellimi müşâhede ile Allahu Teâlâ'nın :

فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ هـ

«Allah'a iltica ediniz.» (51 - Zâriyât : 50)

وَلَا تَحْمِلُوا مَعَ اللَّهِ الْهَأْخَرَهُ

«Allah'a ortak koşmayınız.» (51 - Zâriyât : 51)
emirlerine uyulmuş olur.» demiştir.

Her şeyde O'nu (O'nun kudret ve azametini) müşâhede etmeyen, başkasını görmüştür. Kul, Allah'tan başka neye iltifat ederse orada gizli bir şîrk vardır. Gerçek tevhid, her şeyde Allah'ın kudret ve azametini müşâhede etmektir.

10 — Teberri :

Yâni Azamet-i İlâhiyye karşısında kendi benlik ve varlığından geçmek ve kendisini hiçe saymaktır. Salihleri öven ve müjde veren âyetleri okuduğu zamân kendisini bu hükümde görmemeli. Belki bu müjdeleri, inanan salih kullara tanımalı ve kendisinin de onlardan olmasını Allah'tan dilemelidir.

Gadab âyetleri ile âsileri yeren âyetleri okuduğu zamân, kendisinin helâk olacağından korkmalı ve bu gibi vaad âyetlerinin muhatabının kendisi olduğunu kabûl etmelidir. Bunun için (Abdullah) İbn

Ömer: «Allah'ım! Zulmünden ve küfründen sana istiğfar ederim.» derdi. Kendisine, hadi diyelim ki zulüm olabilir; küfür de ne demek? diye sorulunca :

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ هـ

«Muhakkak ki, insan mübalâğa ile nefesine zulüm edici ve küfran-ı nimet edicidir.» (14 - İbrâhim : 34)

âyetini okurdu.

Yûsuf bin Asbat'a, Kur'ân-ı Kerim'i okuduğun zamân nasıl duâ edersin ? diye sormuşlar. Yûsuf bin Asbat: «Ne duâsı! Kusurlarıma yetmişbin kere istiğfar ederim.» demiştir. Kırâatte kendisini kusurlu kabûl etmek, Allah'a yakınlığının sebeblerindendir. Zira yakın iken kendisini uzak kabûl eden kimseye verilen korku sayesinde o yakınlık mertebesinden daha üstün derece verilir. Bunun aksine olarak uzakta iken kendisini yakın görenlerdeki emniyet kendilerini daha da uzaklara iter. Her ne zamân kendini beğenir ve hâlınden razı olursa helâk olur. Her ne zamân ki kendisini beğenmez ve Kur'ân okumasında Allahu Teâlâ'dan başka hiçbir şeyi görmeyecek hâle yükselirse, melekût âleminin sırları kendisine açılır. Ebû Süleyman-ı Dârânî akşam yemeğini İbn Sevban adındaki kardeşliğinde yemek üzere söz vermiş ve fakat gidememişti. Sabahleyin buluştuklarında kardeşliği :

— «Hani geleceğim diye söz vermiştin? Niye gelmedin?» diye kendisinden sorunca, Süleyman-ı Dârânî :

— «Ben bunu kimseye söylemezdim; fakat sana söz verip gelemediğim için vaziyetini açıklamak zorundayım. Şöyle ki: Yatsı namâzını kılmıştım, ölümün geleceği an belli olmadığı için, vitir namâzını kılayım da öyle gideyim dedim. Kunut duâsını okurken Cennet bahçelerinden yeşil bir bahçe gözümün önüne geldi. Gözler görmediği güzellikleri içine alan bu bahçeye hayran hayran bakarken sabahladım. İşte gelemeyişimin sebebi budur.» dedi.

Bu gibi keşifler, nefsinin arzû ve isteklerinden ayrılıp uzaklastıktan ve nefesine iltifat etmedikten sonra hâsıl olur. Sonra bu keşifler, keşfolunan şeyin vaziyetine göre husûsiyet arzeder. Ümid ve Rahîmet âyetleri okuduğu ve ümidlendiği zamân, Cennetin sûreti kendisine temessül eder, âdeta Cenneti görmüş gibi olur. Azâb ve şiddet âyetlerini okuduğu zamân Cehennemi ve oradaki azâbları müşâhede eder. Zira Allahu Teâlâ'nın kelâmı, lâtif ve kolay, zor ve çetin anlaşılır.

lan, ümid ve korku veren mânâları şâmilidir. Çünkü âyetlerin bir kısmı ümid verici rahmet âyetleridir. Bir kısmı korkutucu azâb, intikam ve şiddet âyetleridir. Kelimeleri ve sıfatları müşâhede nisbetinde kalb hâlden hâle intikal eder ve o hâle uygun ve ona yakın bir şekilde keşiflere mazhar olur. Zîra okuyan, okuduğu şeyle hâllenir. Aksi muhaldir. Okunan Kur'ân'da, razı olanın kelâmı, gadablı olanın kelâmı, in'âm edenin kelâmı, intikam alanın kelâmı, Cebbâr ve Kibriyâ sahibinin kelâmı, mühlet verip ihmal etmeyen şefkat ve merhamet sâhibinin kelâmı vardır.

DÖRDÜNCÜ BÂB

KUR'ÂNI ANLAMAK VE NAKLE MÜRACAAT ETMEDEN KENDİ
ANLAYIŞINA GÖRE TEFSİR ETMEK BEYÂNINDADIR.

Şâyet «Yukarıdaki bahiste temizlenmiş kalb sâhiplerine Kur'ân'ın mânâları keşfolabileceği ve bu gibilere Kur'ân'ın esrârının çözüleceği üzerinde ehemmiyetle durulmuştur; bu nasıl oluyor?» diye sorar ve Resûl-i Ekrem :

مَنْ فَسَّرَ الْقُرْآنَ بِرَأْيِهِ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ هـ

«Kur'ân'ı reyî ile tefsir eden cehennemdeki yerine hazırlansın.»
(890)

buyurmuş ve zâhir müfessirleri (Ebû Abdurrâhman-ı Kâşânî gibi) buna dayanarak tasavvufa mensub bâzı müfessirlerin, İbn Abbas ve diğer müfessirlerden nakledilenlerin hilâfına olarak, Kur'ândaki bâzı kelimeleri tevil etmelerine hücum etmiş ve bunu küfür saymışlardır. Eğer zâhir müfessirlerinin dedikleri doğru ise Kur'ân'ı anlamanın, yapılmış tefsirini ezberlemekten başka ne kıymeti var? Yok eğer bunların söyledikleri yanlış ise daha Resûl-i Ekrem'in, «Kur'ân'ı reyî ile tefsir eden, cehennemdeki yerine hazırlansın.» buyurmasının ne mânâsı kalır? dersin :

Bilmiş ol ki, Kur'ân-ı Kerim'in zâhir müfessirlerinin yaptığı tercededen başka mânâsı yok diyen, kendi anlayış ve kabiliyetine tercüman oluyor; (çünkü o ancak müfessirlerin dediğini anlayabiliyor). Binâenaleyh kendi anlayışını açıklaması bakımından isabet ediyorsa da, herkesi kendi seviyesine indirmesinde ve herkese kendi zaviyesinden bakarak hüküm vermek sûretiyle de aldanıyor.

Hakikat şudur ki, anlayanlar için Kur'an-ı Kerim'in mânâları geniş ve şumûllüdür. Hadîsler ve haberler bunu vâzihan ifâde etmektedirler. Nitekim Hazret-i Ali (Kerremallahu vechehu) : «Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerim'den anlayış kabiliyetini kime bahşederse, onlar, müstesnâdır» demiştir. Eğer nakledilen tefsir ve tercümeden başka mânâ olmasaydı bu sözün ne mânâsı kalırdı. Resûl-i Ekrem (Sallâllahu Aleyhi ve sellem) hadis-i şerifinde :

إِنَّ لِلْقُرْآنِ ظَهْرًا وَبَطْنًا وَحَدًّا وَمَظْلَمًا

Kur'an'ın zâhiri, bâtını, had'di ahkâmı, gâyesi ve matlâi va'di ve ve'di vardır.» (891) buyurmuştur.

Bu hadis tefsir âlimlerinden olan İbn Mes'ûd'dan da mevkuf olarak rivâyet edilmiştir. Daha zâhirin, bâtının, haddin ve matlân ne mânâsı kalır ?

Hazret-i Ali'nin (Kerremallahu vechehu) de : «İsteseydihi yalnız Fâtiha sûresinin tefsirinden yetmiş deve yükü kitâb yazardım.» buyurmasının mânâsı ne olabilirdi ? Çünkü Kur'an'ın zâhir mânâsı kısadır. Yine Ebû'd-Derdâ : «Kur'an'da birçok tevclihler olduğunu kabul etmeyen fakih olamaz.» demiştir. Bazı âlimler her âyetin altmışbin mânâsı olduğunu, açıklanmayan mânâların daha çok olduğunu, diğerleri daha ileri giderek Kur'an, yetmiş yedi bin iki yüz ilmi ihtiva eder. Zira her kelimesi bir ilimdir. Sonra bu da dört misline yükselir; çünkü her kelimenin zâhiri, bâtını, haddi ve matlâi vardır. Resûl-i Ekrem'in, «Besmele» yi yirmi defa tekrarlaması bâtını mânâsını düşünmek içindir, yoksa zâhiri mânâsı için onu o kadar tekrara lüzum yoktu. İbn Mes'ûd (R.A.) : «Geçmiş ve geleceklerin ilimlerini murad eden, Kur'an üzerinde incelemesine devam etsin» buyurmuştur. Bunun yalnız zâhiri mânâsı ile mümkün olamayacağı âşikârdır.

Hülâsa : Bütün ilimler, azîz ve celîl olan Allahu Teâlâ'nın ef'al ve sıfâtına dahildir. Kur'an-ı Kerim'de onun zât, sıfât ve ef'alinin şerhi vardır. Nihayeti olmayan bu ilimlerin hepsine Kur'an-ı Kerim'de işaret vardır. Yalnız zâhiri tefsir kâfi değil, bunları tafsilâtıyla derinliğine inceleyebilmek, Kur'an'ı anlamağa bağlıdır.

Hattâ insanların ihtilâfa düştüğü, akıl sâhiplerinin şaşıracağı nazariyât ve ma'kulâta da Kur'an-ı Kerim'de işaret ve delâletler vardır. Buna yalnız zâhiri tefsir ve tercüme nasıl kifayet eder ? Bunları bulmak, ancak Kur'an-ı Kerim'in hakikatini anlayabilenlere mahsustur. Bunun için Resûl-i Ekrem (Sallâllahu Aleyhi ve sellem) :

اِقْرَءُوا الْقُرْآنَ وَالتَّمُوا غَرَائِبَهُ هـ

«Kur'ân'ı okuyun ve ince mânâlarını araştırın.» (892) buyurmuştur.

Hazret-i Ali'nin rivâyet ettiği hadiste, Hazret-i Peygamber :

وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيًّا تَفَرَّقَ عَنْ أَبِي عَنْ أَصْلِ دِينِهَا وَجَمَاعَتِهَا عَلَى
اِثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً كُلُّهَا ضَلَالَةٌ يَدْعُونَ إِلَى الشَّارِ فَإِذَا كَانَ
ذَلِكَ فَعَلَيْكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَإِنَّ فِيهِ نَبَأًا مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ وَ
نَبَأًا مَا بَاقِي بَعْدَكُمْ وَحِكْمًا مَا بَيْنَكُمْ مِنْ خَالَفَتُهُ مِنَ الْجَبَّارَةِ قَصَصَهُ اللَّهُ
عَزَّ وَجَلَّ وَمِنْ ابْتَنَى الْعِلْمَ فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، وَهُوَ حَبْلُ
الْمُتَيْنِ، وَنُورُهُ الْمُبِينُ وَشِقَاؤُهُ السَّافِعُ، عِصْمَةٌ لِمَنْ تَعَسَّلَ
بِهِ وَنَجَاةٌ لِمَنْ اتَّبَعَهُ، لَا يَحْجُجُ فَيَقْضُوهُ وَلَا يُرْبِغُ فَيَسْتَقِيمُ
وَلَا تَنْقُضِي عِمَارَتَهُ وَلَا يُخْلِفُهُ كَثْرَةُ التَّوْبِيدِ. هـ هـ

«Beni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, benim ümmetimin mensub oldukları asıl din ve cemaatten ayrılarak yetmiş iki fırkaya bölünecektir. Bunların hepsi sapık ve insânları cehenneme dâvet ile sapıtacaklardır. Bu zamâna tesadûf ederseniz, azîz ve celil olan Allahu Teâlâ'nın Kitâbına sarılın. Zira sizden evvelkilerin haberi, sizden sonra geleceklerin haberi ve aranızda ne şekil hükmedeceğinizi orada mevcuttur. Ona muhalefet eden zâlimlerin belini, azîz ve celil olan Allah kırar. (Onu bırakıp da) ilmi başka taraflarda arayanları Allah sapıtır. O Allahın sağlam ipi, açık nûru ve (insânlar için) nâfi olan şifasıdır. Ona sarılanlar için koruyucu ve ona uyanlar

için kurtarıcıdır. Şaşmaz ki düzeltilsin, eğrilmez ki doğrultulsun, incelikleri ve fevkalâdelikleri tükenmez, tekrar tekrar okumak onu eskitmez.» (893) buyurmuştur.

Huzeyfe hadisinde ise şöyle naklediliyor : Bu gibi ayrılıkların vukubulacağını Resûl-i Ekrem kendisine haber verdiği zamân «O zamâna yetişirsem ne yapayım yâ Resûlallah!» diye sorunca, Resûl-i Ekrem Efendimiz :

«Allah'ın kitâbını öğren ve onun hükmiyle amel et. Çıkar yol odur.» buyurmuştur.

Huzeyfe: «Bu suali Resûl-i Ekrem'e üç kerre sordum. Her defasında: «Allah'ın kitâbını oku ve onunla amel et, kurtuluş oradadır.» buyurdu.» dedi.

Hazret-i Ali (Kerremallahu vechehu) : «Kur'ân-ı Kerim'i anlayanlar, ondan çok ilimler meydana çıkarırlar.» buyurmuştur. Bu ifadeyle Kur'ân-ı Kerim'in bütün ilimlere işaret ettiğini anlatmak istemiştir. İbn Abbas (R.A.) «Allahu Teâlâ :

فَقَهَّمْنَا مَا سُلَيْمَانَ وَكَذَلِكَ آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا

«Onu biz Süleyman'a anlattık, her ikisine de hüküm ve ilim verdik.» (21 - Enbiyâ : 79)

Âyetinde müşterek olarak her ikisine de verdiğiinde, hüküm ve ilim demiştir. Süleyman Aleyhi's-selâma hususî olarak verdiği zekâyâ da fehim ve idrâk ismini vermiştir. Aynı zamânda bu anlayışı, hüküm ve ilim üzerine takdim etmiştir.» buyurdu.

Bütün bu anlattıklarımız, erbabı için Kur'ân'ın mânâlarını anlamakta büyük vüs'at ve genişlik olduğunu ve yalnız zâhirî tefsirin buna kifayet edemeyeceğine delâlet etmektedir.

Resûl-i Ekrem'in Kur'ân'ı kendi rey ve görüşüne göre tefsirden menetmesi, Ebû Bekr'in : «Kur'ân'ı kendi reyim ile tefsire kalkıştığım zamân, beni hangi yer taşır ve hangi semâ gölgeler?» buyurması ve Kur'ân'ı kendi re'yi ile tefsirden men'eden diğer rivâyetlere gelince, bunlar iki cihetten düşünülebilir :

Birincisi, tamamen menkul ve mesmû ile yetinerek kendi anlayışına göre Kur'ân'dan hüküm çıkarmayı terketmektir.

İkincisi ise, başka bir mânâ murad olmaktır. Birinci mânânın, murad olması, yâni Kur'ân'ın mânâsına yalnız Resûlullahtan duyulan ile kifayet edilerek Kur'ân'ı kimsenin tefsir etmemesi birkaç cihetten kat'i olarak bâtıldır :

1 — Buna göre Kur'ân-ı Kerim'in bütün mânâsının Resûl-i Ekrem'den duyulması ve ona istinad etmesi lâzımdır. Halbuki Resûl-i Ekrem'den Kur'ân'ın bâzı âyetlerinin tefsiri duyulmuş, bâzıları da duyulmamıştır. O hâlde İbn Abbas ve İbn Mes'ûd'un tefsirlerinin de kabûl olunmaması icâb eder. Çünkü onlar da çoklarını Resûlullahtan duymamış ve kendi anlayışlarına göre tefsir etmişlerdir. Diğer Sahâbede de hüküm aynıdır.

2 — Sahâbe ve müfessirler bâzı âyetlerin tefsirinde cem'i mümkün olmayacak şekilde ihtilâfa düştüler ve muhtelif fikirler ortaya atıldılar. Bunların hepsini Resûlullahın fem-i saâdetlerinden duymak muhaldır. Şâyet yalnız bir tanesi duyulmuşsa diğerlerinin reddi lâzımdır. (Halbuki hiçbirini reddedilmemiştir). Anlaşıldı ki, herkes, kendi cehd ve gayreti ve kabiliyetine göre Kur'ân-ı Kerim'in tefsirine çalışmıştır. Hattâ sûrelerin başlarındaki hurûf-i mukatta'aya (nun, kaf, sad, elif, lâm, mim) telifi mümkün olmayacak şekilde ayrı ayrı yedi mânâ vermişlerdir. «Elif-lâm-râ»nın tefsirinde telifi mümkün olmayacak şekilde «er-rahman» harflerindendir, ayrıca «elif» Allah, «lâm» Rahman, «lâtif» Er-rahim remzidir diyenler oldu. Daha başka sûretlerde tevillerde bulunanlar olmuştur. Böyle telifi mümkün olmayan tefsirler, Resûl-i Ekrem'den nasıl duyulmuş olabilir?

3 — Resûl-i Ekrem, İbn Abbas için :

اللَّهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَ عَلِّمَهُ التَّأْوِيلَ هـ

«Allah'ım, bunu dinde fakih, anlayışlı kıl ve (Kur'ân'ın) tevlini kendisine öğret.» (894)

diye duâ etmiştir. Eğer tevlil de tenzil gibi, yâni mânâ da Kur'ân gibi Resûl-i Ekrem'den duyulmuş ve öylece ezberlenmiş olsaydı, bu duânın ne kıymeti kalırdı ?

(894) Tecrid - i Sarih Tercemesi C. 1, Sahife : 79 ve 134. Ayrıca bu kitabın 98. sahifesine bakın.

4 — Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de :

لَعَلَّ الَّذِينَ يَسْتَبْطُونَهُ مِنْهُمْ هـ

«Onu, onlardan istinbat edenler bilirlerdi.» (4 - Nisâ : 83)

buyurmakla, ilim sâhipleri için, istinbatı, hüküm ve mânâ çıkarmağı isbat etmiştir. İstinbatın, duyduklarından başka kendi istihracı olduğu malumdur.

Kur'ân'ın anlaşılmasında anlattığımız bu deliller, o hayali çürüt-müş olduğundan, te'vilde simâ' yâni nakil yolu ile duyulmuş olma-sının şart olması bâtil olmuş ve herkesin akıl, kabiliyet ve anlayışına göre (İslâmın esâsına muhalif olmaması kayd ı şartıyla) Kur'ân'dan mânâ çıkarması caiz görülmüştür.

KUR'ÂN'I KENDİ REY'İ İLE TEFSİRDEN MEN'ETMEK

Re'yile tefsiri men'eden hadise gelince; iki tevcihi vardır :

1 -- Adamın bir maksad ve bir gayesi var, gönlü de ona meyli ediyor. Eğer gönlünün bu meyli olmasa Kur'ân-ı Kerim'de böyle bir mânâ hatırına bile gelmezdi. İşte bu arzûsunu yerleştirmek için key-fine göre Kur'ân'ı tefsire kalkışanlar hakkındadır. Bu gibi tefsir bâzan ilim ile olur, bid'atçilerin kendi fasid garazlarına Kur'ân âyetlerinden delil çekmeğe kalkışmaları gibi. Bunlar Kur'ân âyetinin bu mânâda olmadığını bildikleri hâlde hasma galebe çalmak için böyle yapar-lar. Bâzan da cehalet ile bilmeyerek olur. Âyet-i celilenin birkaç mâ-nâya ihtimali olduğu zaman, kendi arzûsuna uygun geleni tercih eder ve onu kabûl eder. Bu sûretle Kur'ân'ı rey'i ile tefsir etmiş olur. Çün-kü bu mânâyı tercih ettiren kendi arzû ve isteğidir. Eğer arzûsu böyle olmasa, bu mânâyı tercih etmezdi. Bâzan, kişinin sahih bir maksadı olur, buna Kur'ân'dan delil aramağa çalışır, mânâ ve muradın o ol-madığını bildiği hâlde onu dâvasına delil tutar. Bu, insanları gece ibâdetine, duâ ve istiğfara dâvet eden kimsenin, Resûl-i Ekrem'in :

تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَةً هـ

«Gece kalkın zîra sahurda yâni gece yemeğinde bereket vardır.»

(895)

hadisi ile dâvasına delil çekmeğe kalkışan gibidir. Tesahhurdan mak-

(895) Buhâri ile Müslim, Enes'den. Bakınız shf : 97. Ayrıca Tecrid-i Sarih Terce-mesi C. 6. shf : 269.

sadın oruçluyu alâkadar eden gece yemeği olduğunu bildiği hâlde ona zikir mânâsı vermesi gibidir.

Yine nefis mücahedesine dâvet eden kimsenin :

إِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ هـ

«Fir'avn'a git. Zira o, hakikaten azmıştır.» (20 - Tâhâ : 24)

âyet-i celilesiyle dâvasına delil çekmesine benzer. Fir'avn'dan maksadın nefis olduğunu iddia eder. Sözüünü yaldızlayıp süslemekle ve söylenene nazarı celbetmekle dinleyicilerin hevesini arttırmak için sahîh maksadları uğrunda bâzı vâizler böyle yaparlar. Fakat bu teviller memnûdur. Çünkü bâzı Bâtıniler çürük olan maksadlarını tervîç ile insânları bâtil olan mezheblerine çekmek için, murad olunan mânânın, o olmadığını kat'î olarak bildikleri hâlde bâzı âyetleri kendi keyiflerine göre teville kalkışır. Halbuki âyet-i celile Mûsâ Aleyhi's-selâm ile Mısır Fir'avn'ları arasında geçen bir hakikatî, tarihî bir hâdiseyi ifâde etmektedir. İşte bu anlattıklarım, Kur'an'ı rey ile tefsirden men'etmenin sebeplerindendir. Buradaki «Rey» den murad, sahîh içtihadı dayandıran ve nefsine uygun olan fâsîd reydir. «Rey» kelimesi, sahîh ve fâsîde şâmil olduğu gibi, bâzan arzûsuna uygun olan şeyde de rey denir.

2 — Kur'an'ın incelikleri ile alâkalı Resûlullahtan işitilen nakil ve rivâyete vâkıf olmadan, oradaki mübhem ve değişik lâfızları, ihtisar, hazf, izmar, takdim ve tehirleri bilmeden yalnız Arap lûgatına vâkıf olmakla kendiliğinden Kur'an tefsirine kalkışan kimseler murâddır. Zâhîrî tefsirini bilmeden yalnız Arap lisanına vâkıf olmakla Kur'an tefsirine kalkışanlar elbette yanılırlar ve Kur'an'ı rey'i ile tefsir edenler meyânına girerler. Zâhir tefsirde hatadan korunmak için ilk lâzım olan nakil ve simâ'dır. Nakil ve simâ'dan sonra ancak istinbat ve anlayış genişleyebilir.

Ancak, simâ' [duymak] yolu ile bilinecek olan garâib-i Kur'âniye pek çoktur. Bunların bir kısmına burada işâret edelim ki diğerleri de buna kıyas edilsin ve evvelâ tefsirin zâhirini ezberlemeği ihmâlin caiz olmadığı, sonra da ahkâm-ı zâhiresini bilmeden bâtını mânâsını bilmeğe imkân olmadığı anlaşılsın. Zâhîrî tefsirini iyice bilmeden Kur'an'ın esrârını anladığını iddia eden; içeri girmeden evin ortasına girdiğini iddia edene, yahut Türkçeden bir kelime bilmediği hâlde, Türklerin sözlerini anlıyorum diye iddia edene benzer. Çünkü, Kur'an'ı anlayabilmek için zâhîrî tefsir, herhangi bir dili anlayabilmek için lâzım olan lûgatı öğrenmek gibidir.

MÜFESSİR İÇİN BİLİNMESİ ZARURİ OLAN ŞEYLER

Bir müfessirin simâ' (işitmek) yolu ile bilmesi elzem olan pek çok fenler vardır. Bunlardan birisi hafz ve izmâr yolu ile yapılan i'caz ve kısaltmadır.

Allahu Teâlâ'nın :

وَاتَيْنَا نَمُودَ النَّاقَةِ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا ۝

«Ve Semûd (kavmine) nâkayı (açık bir) alâmet. olarak verdik, onun sebebiyle (nefislerine) zulüm ettiler.» (17 - İsrâ : 59) âyet-i celilesinde olduğu gibi. Metinde görüldüğü şekilde âyetin mâ-nâsı: «Biz Semûd'a, görür olduğu hâlde bir nâka (dişi deve) verdik, onun sebebiyle zulüm ettiler» şeklindedir. Bunu olduğu gibi gören ve burada «âyeten» kaydının mahzûf ve «enfûsihim» kelimesinin de muzmar olduğunu bilemeyenler, devenin kör olmayıp görür olduğunu zanneder ve kendilerine mi, başkalarına mı zulüm ettiklerini anlayamazlar.

Yine Allahu Teâlâ'nın :

وَأَنْشَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْغِلَّ يُكْفِرُهُمْ ۝

«Ve küfürleri sebebiyle kalblerine buzağı sevgisi karışmıştı.» (2-Bakara : 93) âyetinde «el-hübb = sevgi» kelimesi mahzûftur. (Hazfedilmiştir.)

Yine :

إِذَا لَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاءِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ۝

«Eğer onlara meyyal isen sana hayattakilerin (azâbının) iki misli ve ölümlerin (azâbının) iki katını tattırırız.» (17 - İsrâ : 75) âyetinde «azâb» kelimesi hazfedilmiş, «ihyâ» ve «mevtâ» yerine de «hayât» ve «mevt» denilmiştir. İbarenin takdiri şöyledir :

ضَعُفَ عَذَابُ الْأَحْيَاءِ وَضَعُفَ عَذَابُ الْمَوْتَى ۝

Bütün bunlar fasih lûgatlarda câizdir. Yine bunun gibi şu âyeti görelim :

وَإِنَّا لَٱلْقَرْيَةَ ٱلَّتِى كُنَّا فِىهَا ٱلْبَعِيرَ ٱلَّتِى ٱقْبَلْنَا فِىهَا ۝

«Bulunduğumuz köy (halkından) ve bizim kafilе (halkından) sor.» (12 - Yûsuf : 82)

Burada da mahzûf vardır. O da «el-karye» ile «el-iy» den evvel gelen «ehl» kelimesidir. Takdiri şöyledir :

« أَهْلَ ٱلْقَرْيَةِ وَٱهْلَ ٱلْبَعْرِ »

شَقَلَتْ فِى ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۝

«Kıyâmetin kopacağı yer ve gök halkına gizlendi.» (7 - A'râf: 187) âyet-i celilesinin görünüşteki mânâsı «yerde ve gökte ağır oldu» şeklindedir. Bir şey gizlendiği zaman ağır olur bunun için «luhiyet» yerine «sakulet» buyurulmuş, «alâ» yerinde «fi» kullanılmış ve «Ehl» kelimesi de hafzedilmiştir. Takdir şöyledir :

حَبِطَ عَلَى ٱهْلِ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ ۝

Yine :

وَبَجَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْتُمْ تُكْذِبُونَ ۝

«Ve Kur'ân'dan nasibinize şükrünüz, Allahu Teâlâ'dan olduğunu tekzihe mi kalkışsınız.» (56 - Vâkı'a : 82)

Burada da «şükr» kelimesi mahzûftur. «Şükre rızıküm» takdirindedir.

Yine :

إِنَّا مَا وَعَدْنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ ۝

«Resûllerin (diline) bize va'dettiğini bize ver.» (3 - Âl-i İmrân : 194)

âyetinde de «elsine» kelimesi mahzûftur.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ

«Muhakkak biz onu (Kur'ân'ı) kadir gecesinde indirdik.» (97 - Kadr : 1)

Burada da, ismi geçmediği hâlde işâret zamiri ile Kur'ân'ı murad etmiştir. Yine :

حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ

«Perde ile örtülünceye kadar.» (38 - Saad : 32)

Burada da ismi geçmediği hâlde işâret zamiri ile güneşi murad etmiştir.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلُمًا

«Onlar ki, Allah'tan başka tanrılar edindiler, biz bunlara, şefaatleri ile bizi Allahu Teâlâ'ya yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz derler.» (39 - Zümer : 3)

Burada da «derler» mânâsına olan «yekûlûne» mahzûftur.

فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ

«Bu kavme ne oldu ki Kur'ân'ı anlamağa yaklaşmazlar. Hasneden sana ne isâbet ederse Allah'dandır. Seyyi'e, kötülük ve felâketten her ne gelirse sendendir.» (4 - Nisâ : 78)

Buradaki «lâyekâddûne yafkahûne» «lâ yafkahûne = anlamazlar» takdirinde olduğu gibi «mâesâbeke» nin baş tarafında «kavl» kelimesi mahzûftur. «Yakûlûne mâ esâbeke» derler ki «sana isâbet

eder...» takdirindedir. Böyle bir «derler» kelimesi mukadder olmasaydı.

قُلْ كُلُّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

«De ki hepsi (iyiyi ve kötüyü yaratmak) Allah'tandır.»

kavl-i kerîmi ile münâkaza hâlinde olurdu. Bundan, Mu'tezili olan Kaderiyyenin (896) mezhebi hatırına gelir.

Çünkü onlar bu inceliğe vâkıf olamadıklarından «mâ esâbeke» yi ibtidâî kelâm kabûl etmişlerdir. Menkul-i mukallem, değiştirilip başka şekle konan da yine bu hükümdedir. Allahu Teâlâ'nın buyurduğu :

وَطُورِ سِينٍ

âyetinde (95 - Tîn: 2) «sinin» kelimesi «Sinâ»nın ma'klûbudur. Yine

سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ

«İlyasa selâm olsun.» (37 - Saffât: 130)

âyetinde «il-yâsin» den murad İlyâs Aleyhi's-selâmdır. Bâzıları da, İbn Mes'ûd'un mushafında «ve idrâsin...» yazılı olduğuna göre, İdris Aleyhi's-selâm olduğunu söylemişlerdir. Kelâmı birbirinden ayırmak, izah ve te'kid için araya giren tekrar da bundandır. Allahu Teâlâ'nın :

وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ

«Allah'tan başkasına tapanlar dahi (hakikatte) Allah'a kattıkları ortaklara tâbi olunuyorlar. Onlar (kuru) zandan başkasına nymnıyorlar.» (10 - Yûnus: 66)

âyetinde «in yetteblûne» mükerrredir.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْفِعُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ

(896) Bunlar sapık mezheplerdir.

«Sâlih kavminden (imân etmeyen) kibirlliler, aynı kavimden zayıf sandıkları, imân edenlere şöyle dediler:» (7 - A'râf : 75)

Burada da takdir şöyledir :

Te'kid için tekrar vardır.

Takdim ve tehir de bu hükümdendir.

وَلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَاجِلٌ مُسْتَقَرٌّ

«Eğer bu ümmete azâb, ecel-i müsemmâ olan kıyâmete kadar durdurulmasa, geçmişlere olduğu gibi bunlara da dünyâda azâb lâzım olurdu.» (20 - Tâhâ : 129)

Bunun takdiri şöyledir :

Metinde görüldüğü gibi takdim tehir yapılmıştır.

وَلَا الْكَلِمَةُ وَاجِلٌ مُسَقِّ لَكَانَ لِزَامًا

Yine bunun gibi

يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ خَفِيٌّ عَنْهَا

«Onu iyi bilir gibi senden sorarlar.» (7 - A'râf : 187)

Takdiri şudur :

يَسْأَلُونَكَ عَنْهَا كَأَنَّكَ خَفِيٌّ بِهَا

Yine :

لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْنِكَ بِالْحَقِّ

«Onlar için Rabbileri indinde dereceler vardır, mağfiret ve bol rızıklar vardır. Rabbin seni beytinden çıkardığı gibi.» (8 - Enfâl : 4)

Burada «kemâ ahrecede» kelâmın sılasından değildir. Belki bundan evvel olan;

قُلْ الْإِنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ

âyetine râcidir. Arada takvâ ile emreden ve benzeri diğer âyetler «Cümle-i muteriza» olarak gelmişlerdir.

Yine Allahu Teâlâ'nın :

حَتَّىٰ تَوْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ

«Tâ ki yalnız Allah'a imân edinceye kadar. Ancak İbrâhim baba-sına olan sözü.» (60 - Mümtehine : 4)

Buradaki «illâ kavle İbrâhime» kelâmı da daha arkadaki «lekad kâne leküm üsvetün hasenetün...» ün sılasıdır. Yâni «vellezine ma'ahu illâ kavle İbrâhime» takdirindedir. Yine araya cümle-i muteriza girmiştir.

Mübhem de bundadır. Mübhem demek, müşterek mânâlara gelen kelime veyâ harf demektir. «Şey», «Karin», «Ümmet», «Ruh» ve benzerleri kelimeler gibi.

«Şey» kelimesine misâller :

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا مَّنْ لُّوْكَ لَا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ

«Allahu Teâlâ bir şeye kadir olmıyan köle ile darbimesel etti.» (16 - Nahl : 75)

Buradaki mübhem olan «şey» kelimesinden murad, nafakadır.

Yine :

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ

«Allahu Teâlâ iki kişi ile de darbimesel etti. Birisi dilsiz ve sağır olup bir şeye gücü yetmez.» (16 - Nahl : 76)

Buradaki «şey» kelimesinden murad, istikamet ve adâletle emirdir. Yine :

فَإِنْ أَتَيْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ ۝

«Bana tâbi olursan artık bana bir şeyden sorma.» (18 - Kehf : 70)

Buradaki «şey» kelimesinden murad, rububiyyet sıfatlarından olan ve Allahu Teâlâ'nın Hızır Aleyhi's-selâma öğrettiği ilm-i ledünnîdir. Ârifin, onu açıklama zamanı gelinceye kadar ondan sorması doğru olmaz.

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ۝

«Yoksa onlar bir şaysiz mi yaratıldılar? Yoksa yaratıcıları kendileri midir?» (52 - Tûr : 35)

Buradaki «şey» kelimesinden murad da «Hâlık» tir. Bundan, «şey» ancak «şey» den yaratılabilir diye de tevehhüm olunabilir.

«KARİN» (yakından) kelimesine misâller :

وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَىٰ عَيْنِي، أَلَمْ يَأْتِ فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ ۝

«Yanındaki melek: «İşte bu yanındaki hâzardır» der.» (50 - Kâf : 23)

Buradaki «karîn» den murad, kendisine müvekkel olan melektir.

قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْفَيْنَاهُ وَلَكِنْ كَانَ ۝

«Yanındaki şeytân, Rabbiniz ben onu azdırmadım, İakat (zâten) kendisi derin bir sapıklıkta idi.» (50 - Kâf : 27)

Buradaki «karîn» den murad da şeytândır.

«ÜMMET» kelimesi'ne gelince: Bu da sekiz mânâda kullanılır:

1 — Cemâat mânâsında :

وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ ۝

«Kuyunun başında bir cemâat buldu ki mallarını suluyorlardı.» (28 - Kasas : 23)

2 — Peygamberin etbâi mânâsında: «Biz Muhammed Aleyhi's-selâmın ümmetiyiz» dediğimiz gibi.

3 — Bütün iyillikleri mündemiç örnek bir insân mânâsına :

إِنِّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ هـ

«Hakikaten İbrâhim (başlı başına) bir ümmetti. Allah'a itâatkâr-
dı.» (18 - Nahl : 120)

4 — Din mânâsında olur. Misâl :

إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَى أُمَّةٍ

«Biz atalarımızı bir ümmet (din) üzerinde bulduk.» (43 - Zuhuruf : 22)

5 — Müddet ve zamân mânâsında olur :

إِلَى أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ هـ

«Sayılı bir ümmete (müddete) kadar.» (11 - Hûd : 8)

وَأَدَّكَرَبَعْدَ أُمَّةٍ هـ

«Bir ümmetten (müddetten) sonra hatırladı da dedi ki.» (12 - Yûsuf : 45)

8 — Kıyâmet ve boy mânâsında. Araplar şöyle derler :

«فلان حسن الامة هـ»

«Falancanın boyu güzeldir.»

7 — Münferit dine sâhib mânâsına gelir. Nitekim hadiste şöyle gelmiştir:

يُبْعَثُ زَيْدٌ عَمْرُو بْنُ نُفَيْلٍ أُمَةً وَحْدَهُ هـ

«Zeyd İbn Amr İbn Nüfeyl, tek başına bir dine sâhib olarak haşrolacaktır.»

8 — Anne mânâsında olur. Araplar arasında :

«هَذِهِ أُمَةُ زَيْدٍ هـ»

«Bu kadın Zeyd'in annesidir» denildiği gibi.

Bir çok mânâlara gelen kelimelerden birisi de «Ruh» kelimesidir. Kur'ân-ı Kerim'de bir çok mânâlarda kullanılmıştır. Fakat uzatmak için misâl vermiyoruz. (Emir, Kur'ân, Melek, Cebrâil ve insân ruhu gibi bir çok mânâlarda kullanılmıştır. Bunun gibi «hûden» kelimesi de 17 mânâda kullanılmıştır.)

Mübhemlik kelime olduğu gibi harflerde de olur :

فَأَنزَلَ بِهِ نَفْعًا فَوْسَطًا بِهِ جَمْعًا هـ

«Ve tozu dumana katanlara, hep birden düşman topluluğunun içine daldıranlara ki.» (100 - Âdiyât : 4, 5)

Birinci «bihi» deki «Ha» «Hâfıra» ve «Müriyat» tan, düşmana saldırırken göğüslerinden harıltı ve taşlara değen nallarından ateş çıkaran hayvânlardan kinaye edilmiştir. İkinci «bihi» deki «Ha» dan murad da «lgare» dir. Yâni sabah vaktinde tozu dumana katıp düşman topluluğuna saldıran gaziler demektir.

فَأَنزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ هـ

«Ona su indirmiştir.» (7 - A'râf : 57)

Buradaki «bihi» (ona), buluttan kinayedir.

فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ هـ

«Onunla (sudan) bütün meyveleri çıkardık.» (7 - A'râf : 57)

Buradaki «bihi» zamirinden murad da «su» dur. Bunun daha birçok misâllerl vardır.

Bunlardan birisi de, beyânda tedric, yâni azar azar açıklamaktır.

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هـ

«Ramazan ayı öyle bir aydır ki, onda Kur'ân-ı Kerîm nâzil oldu.» (2- Bakara : 185) âyetinde olduğu gibi.

Zira burada Kur'ân-ı Kerîm'in Ramazanda indiği bildiriliyorsa da gece veyâ gündüzde olduğu tasrih edilmiyor. Fakat :

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ هـ

«Biz onu mübârek gecede indirdik.» (44- Duhan : 3)

buyurmakla geceleyin indirildiği anlaşılır ise de yine hangi gece olduğu tasrih edilmemiştir :

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ هـ

«Biz onu kadir gecesi indirdik.» (97- Kadr : 1)

buyurmakla gecesini de tasrih etmiş oldu. İlk bakışta bu incelikleri fark edemeyenler bu âyetler arasında aykırılık olduğunu zannederler. Bütün bunları açıklayacak olan nakil ve simâ'dır. Dirayet yolu ile bunlar halledilemez. Başından sonuna kadar, Kur'ân-ı Kerîm, bu gibi kelime ve harfler ile doludur. Zira Kur'ân-ı Kerîm, Arap şivesi üzerine nâzil olmuştur. Muarazalarda onları ilzam ve aleyhlerinde hüccet olmak için, i'câz, tatvil, izmar, hazf, ıbdal, takdim ve tehlr gibi, her çeşit konuşma tarzlarını içine almıştır. Kim ki simâ' ve nakil ile bu inceliklere vâkıf olmadan yalnız Arap dilini bilmekle, Kur'ân'ı tefsire kalkışırsa, işte o, Kur'ân'ı kendi rey'l ile tefsir edenler zümresindendir. Meselâ «ümme» kelimesinden, meşhur olan bir peygambere uyanlar mânâsını anlar ve gönlü yalnız ona meyleder ve öylece tefsir eder. Başka yerde görür, yine aynı mânâyı verir. Bu husûslarda uakledilen diğer mânâları araştırmaz, işte yasak olan budur. Yoksa Kur'ân'ın esrârını anlamağa çalışmak hiç bir zamân yasak değildir. Bu gibi mânâları ışıtmekle öğrendikten sonra tefsirin zâhirini anlamış olur. O ise

lâfızları tercüme etmekten ibârettir. Mânâların hakikatlerini anlamak için bu da kâfi değildir; hakiki mânâ ile zâbırî tefsiri şu âyet ile izah edebiliriz :

وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ

«Attığın zamân da (Hablîm) sen atmadın, ancak Allah attı.»
(8 - Enfâl : 17)

Bunun zâhîrî tefsiri açıktır. Fakat hakiki mânâsı zor ve kapalıdır. Çünkü atmayı bir yandan isbat ederken öte yandan nefy ediyor. Atmanın bir yönden, atmamanın da bir yönden olduğunu ve peygamberin atmadığı yönden, Allahu Teâlâ'nın atmış olduğunu anlayıncaya kadar görünüşte bunlar birbirinin zıddıdır. Yine bir misâl daha :

فَاتْلُوهُمْ يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ

«Onları öldürün Allah onlara sizleri elinizle azâb eder.» (9 - Tevbe : 14)

Kâfirleri öldüren onlar olduklarına göre, Allahu Teâlâ'nın onlara azâb etmesi nasıl olur? Eğer berikilerin ellerini harekete geçirmekle onlara azâb eden, bizzât Allah ise, «onları öldürün» demenin mânâsı nedir? İşte bunun hakikatini anlamak için, zâhîrî tefsir kifâyet etmez. Mükâşefe ilminin derin deryalarına dalmak ve oradan istimdat etmek lâzımdır. O da ef'alın, hadîs olan kudretlerle alâkasını bilmesi ve kulun kudretinin Allahu Teâlâ'nın kudretiyle olan alâkasını anlamasıyledir. Böylece herkesin anlayamayacağı mükâşefe ilminin kapalı mes'elelerini anladıktan sonra Allahu Teâlâ'nın «Mâ remeyte iz remeyte = Attığın zamân sen atmadın» kelâmının doğruluğunu anlamış olur. İnsân, bütün zamânını bu mânânın esrârını açıklamakta ve bunun mukaddime ve neticeleri ile alâkalı taraflarını anlamakta geçirse, ömür bütün incelikleri anlamağa kâfi gelmez. Kur'ân'ın her kelimesi büyük tahkika muhtâttır. Kur'ân-ı Kerim'in esrârını, herkes ilimdeki derecesi, kalbinin saflığı, mânâsını düşünmekteki imkânları ve sarfettiği gayreti nisbetinde anlar. Herkes için bu husûslarda ayrı ayrı dereceler vardır. Herkes kabiliyetine göre anlar. Tam mânâsıyla anlamağa çalışmak nâfiledir. Çünkü, eğer denizler mürekkep; ağaçlar kalem olsa ilâhî kelimâtın esrârına nihâyet olmadığı için ilâhî kelimelerin sırları tükenmeden o mürekkep ve o kalemler tükenirdi. Bu-

nun için insanlar zâhiri tefsirde anlaştıktan sonra bu hakikatleri anlamakta derecelere ayrılırlar. Yalnız zâhiri tefsir kifâyet etmez, evvelâ onu, sonra da bu hakikatleri anlamağa çalışmak lâzımdır. Bunun mîsâli :

Bâzı basîret zâhibi kimseler, Resûl-i Ekrem'in secde esnâsında buyurduğu :

أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَأَعُوذُ بِمَعَاذِكَ مِنْ عِقَابِكَ وَأَعُوذُ بِكَ
مِنْكَ لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ

«Allah'ım! Gadabından rızana, ukubetinden âfiyetine ve senden sana sığınırım. Sana lâyık bir senâ ile seni senâ etmekten âcizim. Sen, kendi Zât-ı Kibriyânı nasıl övdünse öylesin.» (897)

sözünden şöyle anlamışlardır: Ona «secde et ve yaklaş» diye emredildi. O da yakınlığı secdede buldu ve önce ilâhî sıfâtlara nazar ederek Allah'ın bazı sıfâtları ile bazı sıfâtlardan yine Allah'a sığındı. Çünkü rıza ve gadap ayrı ayrı iki sıfâttır. Sonra daha üstün bir yakınlığa yükselerek sıfâttan zâta terakki etti ve «senden sana sığınırım» dedi.

Sonra sığınmaktan hayâ edecek şekilde daha üstün bir mertebeye yükseldi. Medih ve senâyâ iltica ederek, Allah'tan başka şeyden ayrıldığını, kendisinin de fâniliğini itiraf ederek «sana lâyık bir şekilde seni senâ edemem, bunları saymaktan âcizim» dedi. Sonra tamamen kusurunu itiraf ederek: «Sen kendi zâtını nasıl senâ ettinse öylesin» dedi. İşte bunlar, kudsi basîret ve nûrlu kalb sâhiblerine keşfolunmuş hâtıralardır. Bundan sonra daha bir çok derinlikleri vardır. O da yakınlığın mânâsını ve secdeye ihtisasını, bir sıfâttan diğer sıfâta ilticânın mânâsını ve ondan ona (Allah'tan Allah'a) ilticânın ne demek olduğunu ve bunların esrârını anlamaktır ki, yalnız zâhiri tefsir bunlara delâlet edemez. Bununla berâber bâtını mânâ, zâhiri tefsiri nakzetmez, belki tamamlar. Bâtını tefsir ile zâhirden öze geçilmiş olur. Bâtını mânâlardan murad ettiğimiz budur. Yoksa zâhirini nakzedeni mânâlar değildir. Hakikati Allah bilir.

«Kur'ân Okumanın Âdâbı Kitâbı» burada sona erdi.

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdederim. Salât ve selâm peygamberlerin sonuncusu olan Hazret-i Muhammed'e ve Allahu Teâlâ'

nın bütün hayırlı kullarına ve Resûl-i Ekrem'in âl ve ashâbı üzerine olsun...

İnşallah bu kitâbı, «Zikir ve Duâlar Kitâbı» takib edecektir.

Yardımcı ancak Allah'tır O'ndan başka yardımcı yoktur.

(İhyâ - Cilt: 1 - Kitâb: 8'in sonu)

www.ihya.org Web Sitesi
İftihar ile Sunar

Web Sitemizde
Online Kurani Kerim Arama Motoru
Kütübü Sitte, Sahih Buhari
Rüya Tabirleri Sistemi
Binlerce Siir ve Sairler
Kamus Projesi
Türkce-Almanca-İngilizce-Hollandaca
Sözlükler

Fazilet Takvimi Arka Yaprak Konulari
Mehmed Emre'nin Eserleri
Muhtasar İlmilhal
Muhtasar İslam Tarihi

ve nice ekitaplar, islami bilgiler
yer almaktadır..

**HIZMET MUVAFFAK OLSUN DA,
VAR SIN BIZIM YERİMİZ
CAMININ PABUCLUGU OLSUN
(S. H. Tunahan ks.)**

Eser Hakkında
ya da
web sitemiz hakkındaki görüs ve fikirlerinizi
bizimle paylasmak için mutlaka
ziyaret ediniz..

www.ihya.org

www.yakup.info & www.hanci.org